

The background is a grainy, high-contrast black and white photograph of a modern building's facade. The building features a grid of windows and a prominent horizontal ledge. A person is walking along this ledge on the left side of the image. The overall aesthetic is industrial and architectural.

**MILITANTNÍ CHUDOBA PRŮMĚRNOSTI
a/nebo INTERSTICIÁLNÍ PROSTOR**

MATEJ FOJTÍK

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Diplomová práce

MILITANTNÍ CHUDOBA PRŮMĚRNOSTI a/nebo INTERSTICIÁLNÍ PROSTOR

vznikla na ústave experimentálnej tvorby
Fakulty architektúry VUT v Brne pod
vedením **mgr inž. arch Szymona**
Rozwalku.

Bc. Matej Fojtík
2024

Zadání diplomové práce

Číslo práce: FA-DIP0013/2023
Ústav: Ústav experimentální tvorby
Student: **Bc. Matej Fojtík**
Studijní program: Architektura a urbanismus
Studijní obor: bez specializace (do roku 2022)
Vedoucí práce: **mgr inž. arch Szymon Rozwalka**
Akademický rok: 2023/24

Název diplomové práce:

MILITANTNÍ CHUDOBA PRŮMĚRNOSTI a/nebo INTERSTICIÁLNÍ PROSTOR

Zadání diplomové práce:

Téma diplomové práce navazuje na celofakultní téma VEKTOR CHUDOBY. Existují různé typy chudoby, nejen ekonomická nebo sociální, které můžeme aplikovat v architektuře. S pomocí textů Reiniera de Graafa, Byung-Chul Han, Pier Paolo Pasoliniho práce pokusi se zamyslet nad kondicí současné architektury z nového úhlu pohledů, z perspektivy CHUDOBY PRŮMĚRNOSTI – průměrnosti někdy až militantní povahy, která potlačuje individuální, jiné, abnormální, kýčovitě, nevkusné. Důležitou částí práce bude srovnání pojmů "otherness" a "difference" a pojmu "atopii jiného".

Tato perspektiva bude konfrontována s jevem intersticiálních prostorů a jejich potenciálech v nabourávání militantnosti homogenních tendencí například militantní průměrnosti současné globalně-lokalné společnosti a architektury. K tomu bude nutná analýza pojmu "phenomenal interstitiality" v práci Petera Eisenmana.

Rozsah grafických prací:

Výsledkem práce bude nalezení intersticiálního prostoru v urbanistické struktuře města a následný architektonický zásah do tohoto prostoru novou stavbou.

Seznam literatury:

Byung-Chul Han: Vyhořelá společnost. Rybka Publishers, 2016, ISBN: 978-80-87950-05-0

Byung-Chul Han: Undinge. Umbrüche der Lebenswelt. Ullstein Verlag GmbH, 2021, ISBN: 3550201257

Reiner de Graaf: Four Walls and a Roof: The Complex Nature of a Simple Profession, Harvard University Press, 2017, ISBN: 9780674976108

Pier Paolo Pasolini: Zuřivý vzdor, Fra (Agite/Fra) , 2011, ISBN: 978-80-87429-14-3

Jacques Derrida, Peter Eisenman, Jeffrey Kipnis, Thomas Leeser: Chora L works : Jacques Derrida and Peter Eisenman, Monacelli Press, New York, 1997, ISBN: 9781885254405

Andrew E. Benjamin: Blurred Zones: Investigations of the Interstitial : Eisenman Architects, 1988-1998, Monacelli Press, 2003, ISBN: 1580930492

Termín zadání diplomové práce: 12.2.2024

Termín odevzdání diplomové práce: 6.5.2024

Diplomová práce se odevzdává v rozsahu stanoveném vedoucím práce; současně se odevzdává 1 výstavní panel formátu B1 a diplomová práce v elektronické podobě.

Bc. Matej Fojtik
student(ka)

mgr inž. arch Szymon Rozwalka
vedoucí práce

B.Arch. Martin Kaftan, MSc,
Ph.D.
vedoucí ústavu

V Brně dne 12.2.2024

Ing. arch. Radek Suchánek,
Ph.D.
děkan

Pod'akovanie

Moje pod'akovanie patrí vedúcemu práce inž. arch Szymonovi Rozwalkovi za dynamické vedenie práce, za uvoľnené rozhovory, ale aj úderné slová, bez ktorých by som túto prácu nedokončil.

Ďalej sa chcem pod'akovať prof. Ing. arch. Monike Mitášovej, PhD. za inšpiratívnu konzultáciu na začiatku mojej práce.

Ďakujem mamine za podporu môjho fyzického zdravia, Jesovi za priestorové zabezpečenie, Alici, že som mnou kráčala aj keď som schádzal z cesty, Hrabkovi za pomoc a všetkým ostatným kamošom, vďaka ktorým som mal fajn pocit, keď som vedel, že tiež o štvrtej ráno ešte nespia.

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že som autorom
diplomovej práce

“MILITANTNÍ CHUDOBA PRŮMĚRNOSTI
a/nebo INTERSTICIÁLNÍ PROSTOR”

a práca je zhotovená v súlade
s akademickými zásadami a pravidlami
Fakulty architektury VUT v Brne.

annotation

The thesis “MILITANT POVERTY OF MODIOCRITY AND/OR INTERSTITIAL SPACE” is a continuation of the overall theme *Vector of poverty*. The starting point for me were the ideas of the German philosopher of Korean origin Byung-Chul Han, presented in his book „*Burnt-out Society*”.

In an attempt to find a space in the city that had not yet been affected by homogenizing tendencies, I set out to the area of Brno’s Cejl and Trnitá. This area has been shaped by the textile industry over the last centuries and is characterised by cultural and social diversity.

The Jewish population, which was one of the main groups of local inhabitants until the Second World War, was served here for their spiritual needs by the Great Synagogue. It was burnt down on the day the Protectorate was declared and the land where it stood has been filled with emptiness for 85 years. This becomes the starting point for my architectural design.

In the space I am designing I am trying to deal with the weight of this place in the context of the ideas of Zygmund Bauman, who writes about the Holocaust as an extreme outgrowth of modernist way of thinking. The site becomes an interstitial space, a space of otherness that also reflects my thoughts on the state of contemporary architecture.

anotácia

Diplomová práca „MILITANTNÍ CHUDOBA PRŮMĚRNOSTI a/nebo INTERSTICIÁLNÍ PROSTOR” naväzuje na celofakultnú tému *Vektor chudoby*. Východzími boli pre mňa myšlienky nemeckého filozofa kórejského pôvodu Byung-Chul Hana, prezentovanými v knihe „*Vyhořelá společnost*”.

V snahe nájsť v meste priestor, ktorý ešte nezasiahli homogenizačné tendencie, vydal som na do oblasti brnenského Cejlu a Trnitej. Túto oblasť posledné storočia formoval textilný priemysel a charakterizujú ju kultúrna a sociálna diverzita. Židovskému obyvateľstvu, ktoré bolo až do 2. svetovej vojny jednou z hlavných skupín tunajších obyvateľov, tu k duchovným potrebám slúžila Veľká synagóga. Vypálená bola v deň vyhlásenia Protektorátu a pozemok, kde stála je už 85 rokov naplnený prázdnom. Tento sa stáva východzím bodom pre môj architektonický návrh.

V priestore, ktorý navrhujem sa snažím vysporiadať s ťarchou tohto miesta v kontexte myšlienok Zygmunda Baumana, ktorý o holokauste píše ako extrémnom vyústení modernistického myslenia. Miesto sa intersticiálnym priestorom, priestorom inakosti, ktorý zároveň odráža moje úvahy o stave súčasnej architektúry.

teoretické východiská

Potrebujeme porozumieť, ako funguje svet ?

Prirodzenou súčasťou štúdia architektúry sú dejiny architektúry. Ich neopomenuteľnou súčasťou je aj svetoznáma Galleria degli Uffizi v Florencii. Stavba vznikla pre vojvodu Cosma I. Medicejského v druhej polovici 16. storočia. Pôvodne bola zmyšľaná ako kancelária (uffizi), ikonické arkády boli neskôr zasklené a stali sa výstavným priestorom vojvodcových zbierok. Niekoľko storočí bola najväčšou galériou sveta, až kým ju neprekonali zbierky v Parížskom Louvre¹. Takýto výklad je však redukcionistický a nehovorí nič o zásadnej podmienke jej vzniku a tým je kontext. Kým vo Florencii stála pompéžna umelecká galéria, v karpatských údoliach aj najzámožnejší páni len bážlivo schádzali z tesných hradných veží do o trochu honosnejších kaštielov. Prečo?

V 11. storočí sa začala v Taliansku a Byzancii etablovať nová komerčná ekonomika a postupne sa rozšírila do celej Európy. Toto obdobie bolo označované za tzv. komerčnú revolúciu a týkala sa masívneho rozvoja obchodu a s tým spojených aktivít v rámci stredovekej Európy. Ústrednými postavami boli kupci špecializovaní na medzinárodný obchod a jeho centrom sa stala práve Florencia². S rozvojom obchodu súvisel aj rozvoj bankovníctva a medzi najvýznamnejšie

bankárske rody patrili rod Medici, ktorý mal niekoľko storočí silný politický a finančný vplyv. Práve s Cosmom I. Medicejským začína v rade tradícia mecenášstva v oblasti podpory umenia a vzdelanosti³. Tieto investície boli nástrojom pre posilnenie prestíže rodiny a upevnenia ich politickej moci. Pomáhali legitimizovať ich postavenie v očiach obyvateľstva a zároveň umožňovali propagáciu ich vlastných hodnôt a ideí a tým kontrolovať verejný obraz mesta.

obr.1 Galéria Uffizi vo Florencii

¹ Galleria degli Uffizi. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 15.09.2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Galleria_degli_Uffizi. [cit. 01.05.2024].

² Bohatí prestali ve společnosti plnit roli, která po staletí ospravedlňovala jejich existenci. Online. BĚLÍČEK, Ondřej. A2larm.cz online denník. 27.12.2023. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2023/12/bohati-prestali-ve-spolecnosti-plnit-rolu-ktera-po-staleti-ospravedlnovala-jejich-existenci/>. [cit. 01.05.2024].

³ Medicejové. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 15. 03. 2023. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Medicejov%C3%A9>. [cit. 01.05.2024].

Na konci dlhého storočia stálo ľudstvo na prahu nového veku. Rozvoj techniky znamenal aj masívnu expanziu tlačovín, čo otvorilo priestor pre architektov a kritikov publikovať svoje diela nie len v knihách, ale aj časopisoch, magazínoch, či samostatných esejách. Architektonická teória zažíva v tomto období rozmach, ktorá sa rozvíja súbežne s novým myšlienkovým prúdom - modernou.

Obdobie moderny, medzi svetovými vojnami a neskôr do 70. rokov 20. storočia býva všeobecne vnímané ako pozitivistické, technokratické, racionalistické s vierou v absolútne pravdy a lineárny pokrok. Hmotným nositeľom týchto hodnôt sa stala aj architektúra. Znamenalo to pre ňu zbavenie sa ťažkých ornamentálnych fasád, príchod čistých línií a tvarov a upustenie od klasického tvaroslovía stĺpov a kladia. Moderná architektúra, tak odlišná od predchádzajúcich štýlov, sa stala symbolom nového veku. Neslúžila len reprezentatívnosti, ale stále viac získavala sociálny rozmer podporujúc medziodborovú spoluprácu. Architektov zamestnávalo hľadanie ideálneho

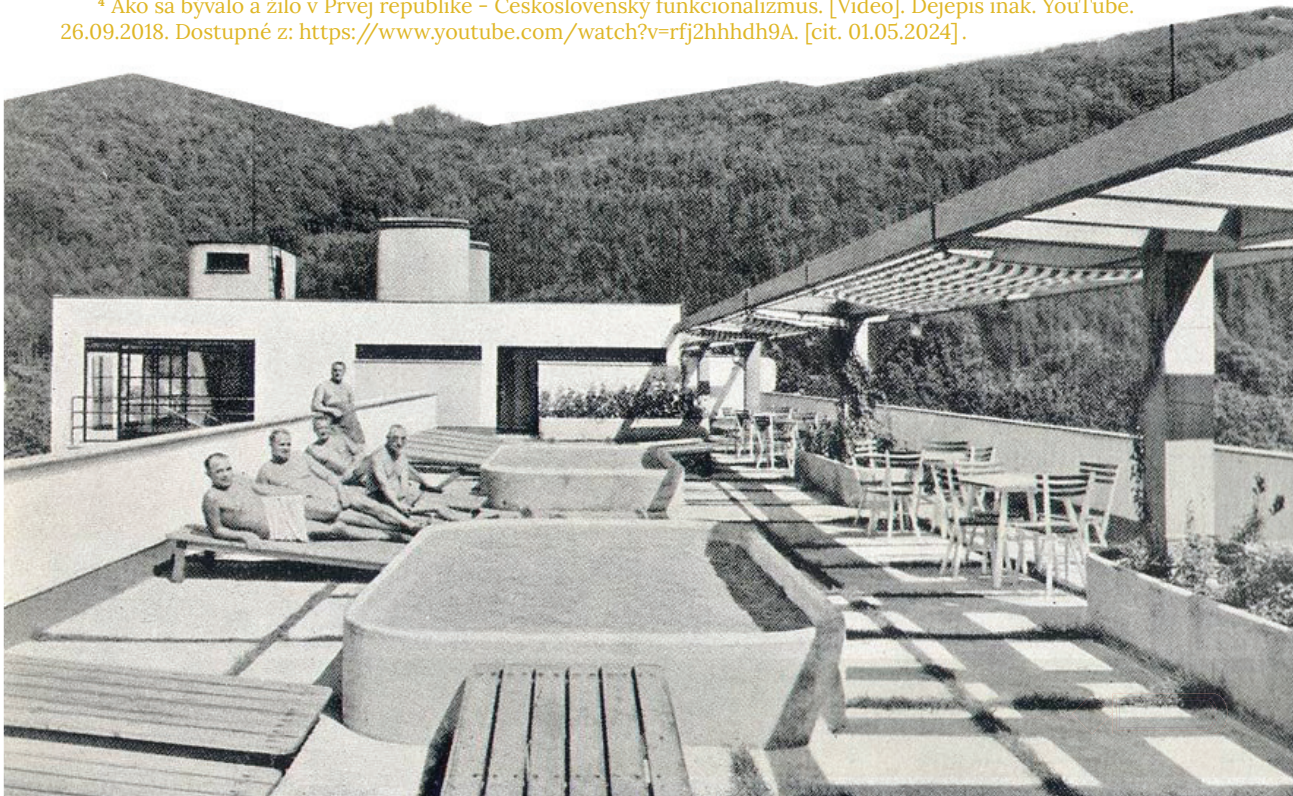
usporiadania mesta, ideálneho bytu a nových sociálnych poriadkov. Vnímali architektúru ako prostriedok pre formovanie novej, lepšej spoločnosti.

Len ťažko si dnes vieme predstaviť šok, ktorý musel zažiť človek z vidieka, ktorý sa vydal v 20. rokoch do jedného z väčších slovenských miest. Na území agrárneho Slovenska prevažná väčšina ľudí žila v jednoduchých ľudových domoch a súbežne s tým začali vo väčších mestách vyrastať dovtedy nevídané, geometricky jednoduché stavby, so žiarivo čistými fasádami. Funkcionalizmus sa stal v prvom Československu národným štýlom a bol nositeľom novej národnej identity symbolizujúcej vymedzujúci sa postoj k Rakúsko-Uhorsku, pre ktoré boli typické historické štýly predchádzajúcich období⁴.

Teda niet divu, že v Trenčianskych Teplicach kotví v parku zaoceánsky parník symbolizujúci svet, ktorý sa otváral s nástupom nového veku.

obr.2 Liečebný dom
Machnáč - zaoceánsky
parník

⁴ Ako sa bývalo a žilo v Prvej republike - Československý funkcionalizmus. [Video]. Dejeпис inak. YouTube. 26.09.2018. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rFj2hhhdh9A>. [cit. 01.05.2024].

Kontext súčasnej architektúry

Súčasnú architektúru vďaka jej aktuálnosti nemáme potrebu podrobovať kontextuálnemu skúmaniu. Zdá sa, že ju len ťažko môžeme definovať, nevznikajú manifesty architektov pretavené do diel a tiež sa stráca spoločenské pozadie jej vzniku azda práve preto, že v vzniká vo svete, ktorý všetci žijeme. Globalizácia vymazala regionálne rozdiely v architektúre a stala sa univerzálnou, ešte menej uchopiteľnou. Spoločenským étosom sa stal vedecký pokrok. Na druhú stranu, netreba zabúdať, že: „Veda nám ukazuje štruktúru sveta, umenie jeho košatosť.” (neznámy autor)

V roku 1992 vyšlo provokatívne dielo Francisa Fukuyama s názvom *The End of History and the Last Man*, v ktorom označuje zvrhnutie železnej opony ako koniec dejín. Rozpad Sovietskeho zväzu podľa Fukuyamu znamenal dovŕšenie ľudského ideologického vývoja a ustanovil liberálnu demokraciu západného typu ako konečnú formu spoločenského usporiadania. „Koniec histórie bude smutným časom. Koniec dejín bude smutný. Ideologické boje minulosti, ktoré vyžadovali odvahu, predstavivosť a idealizmus, nahradí ekonomická kalkulácia, nekonečné riešenie technických problémov, starostlivosť o životné prostredie a uspokojovanie požiadaviek spotrebiteľov. Po skončení dejín nebude existovať ani umenie, ani filozofia, len večná starostlivosť o múzeum ľudských dejín – žiadne vzrušujúce vyhliadky, len stáročia nudy.”⁵

Hoci koniec dejín nenastal a vo svetle udalostí u nás aj vo svete nie je isté, že evolúcia spoločenského usporiadania nezaradí spiatocku, isté je, že sme sme sa ocitli v dobe post-ideologickej, kedy architektúru len ťažko dokážeme ukotviť k nejakým myšlienkam, avšak stále je len odrazom sveta, v ktorom žijeme. Pokiaľ ako architekti prijmeme zodpovednosť za formovanie sveta vôkol nás, považujem za dôležité venovať náležitú pozornosť štúdiu nie len samotnej architektúry, ale aj iným oborom, ako je filozofia a sociológia a samotnej dobe, v ktorej vzniká. Pomáha to formovať náš svetonázor, ktorý umožňuje interpretovať svet vôkol nás a vstupovať do tvorivej interakcie s ním.

⁵ FUKUYAMA, Francis. Online. In: *The End Of History And The Last Man*. Free Press, 1992. ISBN 978-0-02-910975-5. Dostupné z: <https://archive.org/details/TheEndOfHistoryAndTheLastManFrancisFukuyama/page/n13/mode/2up>. [cit. 01.05.2024].]

Vyhořelá společnost

Na začiatku práce stálo dielo „Vyhořelá společnost“ nemeckého filozofa kórejského pôvodu Byung-Chul Hana. Ide o súbor esejí, v ktorých sa autor venuje analytickej kritike spoločnosti neoliberalného kapitalizmu opierajúc sa o diela popredných filozofov a mysliteľov 19. a 20. storočia.

Autor v nej ponúka prenikavú diagnózu dnešného globalizovaného sveta, ktorý je založený na univerzálnom procese výmeny, zdieľania a informačnej presýtenosti. Z tohto sveta zmizli žiadúce negativity inakosti, uzavretosti, neznáma alebo nedostupnosti. Ocitáme sa preto vo svete, kde vládne teror pozitivy plodiace nové podoby násilia.

Han píše aj o súčasnej pornografizácii vizuálneho priestoru, ktorý je zaplavený obrazmi, ktoré podobne ako reklama neposkytujú nič k interpretácii, či štúdiu. To vedie k odkultúreniu a strate hlbšieho zmyslu. Dnešná spoločnosť je tak orientovaná na vizuálne, povrchné podnety, ktoré neumožňujú reflektovať hlbšiu kultúru. V takomto prostredí je potom uprednostňovaná aj jasná, jednoznačná architektonická forma, na úkor foriem komplexných a mnohoznačných. Z architektúry sa vytráca akýkoľvek zložitejší architektonický jazyk, často aj preto, že je architektúra podriadená hybnej sile peňazí. „Peňazí, ktoré činia všetko súmerateľné so všetkým, eliminujú veškerú nesúmerateľnosť a veškerú singularitu vecí“ A tým vytvárajú peklo rovnakého.

Svet, z ktorého zmizli hranice, ktorý sa násobne zmenšil a je vzájomneprepojený viac, ako kedykoľvek predtým sa odráža aj v súčasnej univerzálnej architektúre. Vytratila sa negativita vzdialenosti, pochovala regionálnu architektúru a stvorila univerzálny štýl, ktorý je tak isto, v mojom ponímaní, peklom rovnakého.

obr.3 Fotokoláž obytného súboru Nová doba v Bratislave a fotografie Jána Halašu z Vršatického Podhradia

⁶ BYUNG-CHUL, Han. In: Vyhořelá společnost. Rybka Publishers, 2016. ISBN 9788087950050.

Iné Brno

Úvahy o homogenizačných tendenciách v súčasnom urbanizme a architektúre ma zaviedli do brnenskej oblasti v okolí ulíc Cejl a Trnitá. Tieto územia donedávna niesli nálepku vylúčených lokalít. Ja som sa tam vydal s cieľom hľadať iný typ poriadku, poriadku, ktorý sa vymyká prísne upravenému mestu.

Vzostup

Brno býva často označované ako Moravský Manchester vďaka textilnému priemyslu, ktorý sa tu začal prudko rozvíjať od začiatku 19. storočia v súvislosti s prebiehajúcou priemyselnou revolúciou. Prvý stacionárny parný stroj tu bol inštalovaný v roku 1814 a prvý parný vlak prišiel do Brna 11.11. 1838. Brnenské hradby boli zbúrané už skôr, no obmedzený pôdorys mesta neumožňoval rozvoj priemyslu v jeho vnútri a kvôli potrebe technologickej vody sa teda priemysel logicky sústreďoval v okolí rieky Svitavy a Ponávky⁷. V roku 1905 fungovalo v Brne 70 textilných tovární. Väčšina z nich práve v okolí Ponávky a Svitavy. Spolu s textilným priemyslom sa rozvíjal strojársky priemysel a iné odvetvia (kožiarstvo, výroby olejov), ktorému textilky tvorili odbytko. Rastúce továrne znamenali aj masívnu migráciu obyvateľstva z moravského vidieka, generovalo nedostatok bývania s tým spojené sociálne napätie. V okolí tovární preto súčasne vznikali robotnícke kolónie a nájomné pavlačové domy. V roku 1907 Noviny Volksfreund popisovali bytovú situáciu v jednom z domov: „Pokoje a kuchyň. Dve postele pre šesť ľudí. Vlhkosť až do dvoch metrov výšky bytu... Záchod pre sedem rodín. Žiadne vodovodné potrubie. Otvorený kanál. Žumpa. Vedľa studny sa nachádza kanál, ktorý silne zapáchá. Nájem 16 korun.“⁸

obr.6 Kresba Eduarda Miléna -
Brnenské továrne
(Obraz dnešného Brna)

⁷ Kalina, J., Sloupová, K., Věrtěši, M. Brněnské továrny. [online] Druhé Brno. Jiří Kalina, 2014 Dostupné z: <https://druhebrno.cz/Tema/Brn%C4%9Bnsk%C3%A9%20tov%C3%A1rny>. [cit. 01.05.2024]

⁸ Pavlačové domy. Domov brněnského dělnictva. Online. Turisticko informační centrum města Brna. GO TO BRNO. Dostupné z: <https://www.gotobrno.cz/misto/pavlacove-domy/>. [cit. 01.05.2024].

Vojnové udalosti

V roku 1910 tvorilo obyvateľstvo nemeckej národnosti 66% všetkých obyvateľov Brna a blízkych obcí, čo znamenalo 93 000 obyvateľov. Po vzniku Veľkého Brna sa tento pomer otočil, no stále Nemci tvorili najpočetnejšiu menšinu.⁹ Židovské náboženská obec v Brne zažila svoj najväčší rozmach v medzivojnovom období a v roku 1938 mala 12 000 členov¹⁰. Židovské a Nemecké obyvateľstvo držalo v rukách väčšinu podnikov a bolo v tom období hybnou silou mesta. Z Brna bolo počas obdobia Protektorátu deportovaných viac ako 10 000 židov a z tohto počtu prežilo vojnu len okolo 700. Koniec vojny znamenal aj drastický,

hromadný odsun Nemeckého obyvateľstva, po ktorom ostalo v Brne voľných 10 000 bytov¹¹. Po ňom nasledovalo divoké rabovanie a obsadzovanie voľných priestorov.

Mapa mesta Brna v roku 1815 (naľavo) a v roku 1909. Stredom územia preteká Ponávka, ktorá je dnes z veľkej časti zatrubnená. Svitava prítomná na prvej mape bola v polovici 19. storočia zregulovaná.

⁹ Brněnský jazykový ostrov. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 25.06.2022. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Brn%C4%9Bnsk%C3%BD_jazykov%C3%BD_ostrov. [cit. 01.05.2024].

¹⁰ Historie Židů v Brně. 1253 – 1454. Online. ŽIDOVSKÁ OBEC BRNO. Dostupné z: <https://www.zob.cz/obec/historie-a-soucasnost/historie-zidu-brne/>. [cit. 01.05.2024].

¹¹ Brněnský pochod smrti. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 08.10.2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Brn%C4%9Bnsk%C3%BD_pochod_smrti. [cit. 01.05.2024].

Iné Brno

Opäť nový začiatok

Vojnovými udalosťami poznačené Brno sa začalo opäť stavať na nohy začli úrady s osídľovaním voľných bytov. V rámci celého Československa bola horúcou tzv. rómska otázka a s nástupom komunistického režimu došlo postupne k zrovnoprávneniu Rómov. V rámci náborových akcií prichádzalo do Brna množstvo Rómov zo Slovenska, ktorí obsadzovali voľné, nižšie kvalifikované pracovné miesta a obsadzovali voľné byty po Nemcoch a Židoch¹². Táto migrácia sa dotkla najvýraznejšie oblasti Cejlu a Trnitej. Rómovia prichádzali z diametrálne odlišných podmienok, často z jednopriestorových chalúp či jednoduchých polozemnic, no niesli si so sebou svoje zvyky a tradície. Tým začala zviknať nová kultúrna enkláva, ktorá formovala túto časť Brna po celý zvyšok 20. storočia.

¹² PAVELČÍKOVÁ, Nina. Romové v českých zemích v letech 1945-1989. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-07-3. [cit. 01.05.2024].

Pád po páde železnej opony

Po páde železnej opony nastalo v súvislosti s prechodom na trhové hospodárstvo ďalšie obdobie zmien, ktoré sa na tejto oblasti nezmazateľne podpísali. Mnohé továrne, ktorých história siahala do 19. storočia neustáli transformáciu a začali postupne zanikať. To prehlbovalo sociálne rozdiely a toto územie sa postupne začalo stávať "vylúčenou" lokalitou s majoritou rómskeho obyvateľstva známym pod názvom Brnenský Bronx. Mesto Brno tu vlastnilo najviac domov zo svojho bytového fondu a ich stavebno-technický stav bol čoraz

obr. 9 Po roku 1948 boli textilky znárodnené a reštrukturalizované. Väčšie závody prešli pod Vlnařský průmysl Brno - medzi nimi aj známa Vlněna, Mosilana, či Tonak.

obr. 10 Počas 150 ročného živelného urbanizmu textilký Vlněna vzniklo doslova mesto v meste. Tajomné zákutia, námestíčka a unikátne továrenské budovy mali čochvíľa podlahnúť bagrom...

horší. Umelecká vrstva a intelektuálna však začala postupne objavovať jeho genius loci a postupne popularizovať jeho špecifiká. To zároveň nahrálo do karát developerom, ktorí uvideli v chátrajúcich areáloch tovární príležitosť k zisku. Odštartovalo to ďalšiu vlnu transformácie, ktorá priniesla fenomén gentrifikácie. Nová výstavba zažíva najväčší rozvoj v poslednom desaťročí postupne mení kedysi prosperujúcu priemyselnú oblasť a neskôr špecifické kultúrne prostredie na korporátny downtown.

obr. 11 ...aby vznikol office park pripomínajúci ktorúkoľvek metropolu.

Iné Brno - fotoesej

Územie, hoci nie už tak divoké akým bolo v minulosti, je stále plné kontrastov. Prieluky sú zaplätané rôznymi provizórnymi stavbami, prelínajú sa v rade stavby ktoré od seba odlišujú stovky rokov, neprístupné areály tvoria ostrovy, ktoré si berie naspäť príroda. Za bránami sa stále často skrývajú pôvodné pavlače, po ktorých prešli tisíce robotníkov a nad ulicami sa týčia fasády továrenských budov.

Na druhej strane tu vnímam dynamickú premenu. Každá voľná plocha, každý starý je dom je príležitosťou pre ekonomické zhodnotenie

Do neba sa čnia sklenené fasády nových administratívnych budov, vysoké vežiaky, krivé chodníky striedajú úhľadne upravené partery.

Kontrasty do mesta patria, no znepokojuje ma spôsob, akým sa menia rozsiahle plochy tohto územia. Myslím si, že hrať sa na modernosť a vyspelosť šliapaním po minulosti je krátkozraká cesta. Tu už nemajú šancu vzniknúť miesta - ako ich opisoval Heidegger - tvorené identitou, pamäťou a dejinami.

Charakter týchto ne-miest ilustruje aj môj zážitok z najväčšej strešnej záhrady na Slovensku, ktorá je na streche obchodného centra Nivy v Bratislave. Zvuky hmyzu tam hrajú z reproduktorov.

Rozmachy a pády, migrácia obyvateľstva a sociálne zloženie vytvorili špecifikum, ktoré dnes postupne mizne v moci kapitálu. Potenciál rozvoja unikátneho charakteru miesta je vymieňaný za generickú korporátnu architektúru, začína vládnuť militantná chudoba priemernosti

Zaujala ma pózujúca Škoda
Favorit a latrina uprostred
prázdného pozemku. Ako som
neskôr zistil, nie je to tak obyčajný
pozemok...

Osud jedného bloku

Bežnému okoloidecúme musí parcela pripadať obyčajne - zrejme po rohovom obytnom dome. Nič nenasvedčuje tomu, že aj tu kedysi stála stavba spojená svojim životom i osudom s početnou židovskou komunitou.

Od polovice 19. storočia tomuto bloku dominovala majestátna, solitérne stojaca synagóga. Okremnej ho tvorila kompaktná obytná zástavba výrazne upravovaná v druhej polovici 19. storočia. V severovýchodnom rohu bloku stál zájazdny hostinec U Zlatého slunce, neskôr hotel Centrál a napokon Hotel Metropol, až do sklonku 20. storočia¹². Pavlačový dom z čelnej strany synagógy bol zbúraný pred rokom 1965¹³ z nezistených dôvodov. Je možné, že jeho technický stav súvisel s dopadom americkej bomby počas náletu zo dňa 11. 11. 1944. Asanácia hotela Metropol fungujúceho do roku 1997 je dôsledkom nevydareného stavebného zámeru, ktorým malo byť sídlo stavebnej spoločnosti Technoart.

Po vojne pozemok synagógy zarástol trávou, stal sa poloverejným priestorom do ktorého sa rozlieval život z príľahlých dvorov obytných domov. Niekedy v 60. rokoch bol pozemok oplotený, na zem položené betónové panely a stal sa skladiskovým dvorom. Na začiatku 90. rokov je areál prázdny, za posledné roky jeho hranica

zarástla do nepriehľadnej mestskej džungle, zanikajú dočasné stavby, betónové panely sú voľnou plochou, tvoria autonómne centrum.

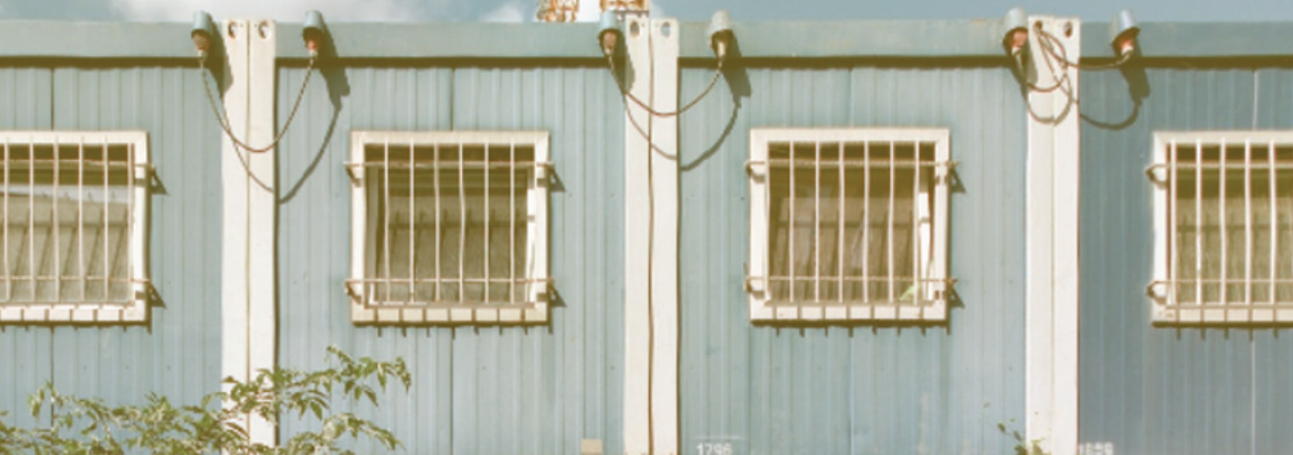
Na konci milénia vágny terén expanduje a po "náhodnej" demolácii hotela Metropol si berie aj jeho pozemok. Na dlhé roky sa stáva za hrdzavým plotom z vlnitého plechu chránenou prírodnou rezerváciou s vlastným životom. Pred ohlásenou výstavbou kongresového hotela prebieha na východnej časti parcely záchranný archeologický výskum, ktorý na čas odkrýva kolážovito poprepletané stredoveké vrstvy predmestia.¹⁴ Aj tie neskôr zarastajú do obrazu ruín zaniknutej juhoamerickej civilizácie.

S príchodom realizátora hotela Clarion je pozemok po synagóge dočasne osídlený zariadením staveniska a objektom z unimobuniiek.

¹² POHLED DO MINULOSTI - hotel Metropol [@BRNO: Internetová encyklopedie dějin Brna]. Online. 27.02.2017. Dostupné z: Facebook, https://www.facebook.com/encyklopedie.brno/photos/a.163881583635025/1388568131166358/?type=3&locale=cs_CZ. [cit. 01.05.2024].

¹³ Bombardování Brna. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 2014. Dostupné z: https://gis.brno.cz/-/bomby?#z=18&x=-597602.2798060586&y=-1161293.9422426114&idist=5.96&l=-muzeum_mb_hm_brno1932%7E60*zm-brno*-of-brno_akt%7E80 [cit. 01.05.2024].

¹⁴ PEŠKA, Marek; KOLARÍK, Václav a PŘIBYLOVÁ, Michaela. Letošní největší... Online. Archaia Brno. 22.01.2019. Dostupné z: https://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=zapisnicek&blog_id=890&blog_date=2019-01-22. [cit. 01.05.2024].

1796

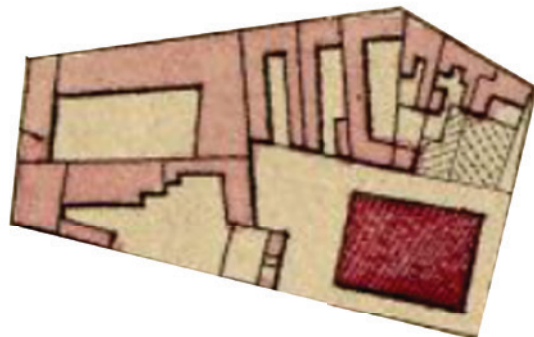
1659

Osud jedného bloku

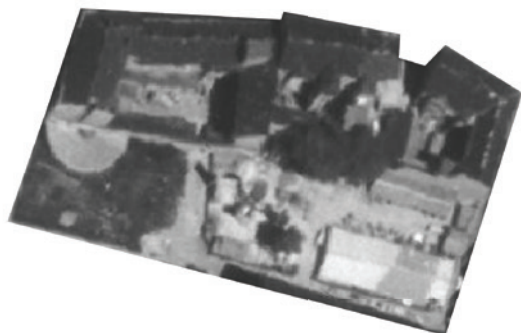
Výstrižky z historickým máp ilustrujú premeny bloku počas jeho posledných 165 rokov. Od zániku synagógy mu dominovalo expandujúce prázdno.

1858

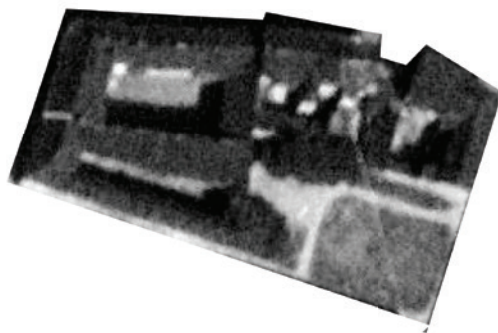
1953

Pozemok synagógy zarastá trávou, vidno vychodené chodníčky z obytných domov.

1976

V bloku ubudol rohový dom a z pozemku po synagóge sa stáva skladisko.

1990

Pozemok je kompletne zarastený, schovaný za bariérou stromov.

2000

Zmizol hotel Metropol, vágny priestor sa rozlial.

2005

Náletová zeleň bola skrotená.

2018

Pozemok je stále čistejší napovedajúc nadchádzajúce zmeny

2019

Prebieha archeologický prieskum...

2020

...aby si ho opäť zobrala príroda.

2021

Stavebný ruch značí počiatok stavby hotela Clarion.

2023

Hotel stojí, pozemok po synagóge je dočasným „mestečkom” staveniska.

Synagóga

Viac ako 80 rokov stála v Brne Veľká synagóga. Bola centrom duchovného, aj kultúrneho života najpočetnejšej židovskej komunity na Morave. Stala sa obeťou vojnových represíí a predzvestou tragického osudu židovskej komunity v Brne.

Po zrovnoprávnení Židov v roku 1848 sa ich do Brna začalo sťahovať väčšie množstvo. Kým podľa sčítania ich v roku 1848 bolo v Brne 445, v roku 1921 už 10 866, čo tvorilo 30% všetkých Židov na Morave¹⁵. V roku 1855 bola preto dokončená stavba Veľkej synagógy na dvoch nezastavaných parcelách pri krížení ulíc Prízovej a Spálenej v susedstve továrne Vlněna. O plány synagógy v historizujúcom neorománskom slohu sa postarali dvaja viedenski architekti - Johann Julius Romano von Ringe a August Schwendenwein von Lonauberg. V roku 1866 bola synagóga obnovená a modernizovaná

architektom Ludwigom Tischlerom. „Dojem, jaký znamenité toto dílo, výtečnou architektúrou vynikající, činí, jest velmi příznivý. Chrám překvapuje svou nádherou, lahodností a souměrností celku i všech částí.”¹⁶ Synagóga znamenala pre židovskú komunitu nie len Boží svätostánok, ale aj významné komunitné a kultúrne centrum. Patrila medzi prvé elektrifikované verejné budovy v Brne.

Jej osud bol spečatený v noci zo 16. na 17.3. 1939. V predvečer návštevy Adolfa Hitlera v Brne bola miestnymi nacistami vypálená a

¹⁵ Veľká synagoga. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 07.02.2023. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=1000. [cit. 01.05.2024].

¹⁶ BAUER, František. Brno. V Telči: Emil Šolc, 1892. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:097fa900-ec6b-11dd-b22d-000d606f5dc6> [cit. 01.05.2024].

obr. 27 Pohľad na synagógu na začiatku 20. storočia.

tak ho pri jeho príchode vítal a dym z trosiek synagógy. Budova bola neskôr strhnutá a trosky odpratané s vydaným zákazom stavať na tomto mieste.

Po skončení vojny magistrát mesta prisľúbil na tomto mieste pamätník brnenským obetiam holokaustu¹⁵, no až do dnešného dňa tento sľub nebol naplnený. Z pôvodnej ulice U synagogy (Tempelgasse) sa v roku 1946 stala Ul. Spálená.¹⁶

obr. 28 Trosky synagógy po vypálení. Neskôr boli odpratané a vydaný zákaz stavať.

obr. 29 Interiér Veľkej synagógy.

¹⁷ VELKÁ SYNAGOGA. Online. BRNĚNSKÉ HISTORICKÉ STEZKY. 2017. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/objekt/6-velka-synagoga>. [cit. 01.05.2024].

¹⁸ Spálená. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 15.05.2019. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_ulice&load=5147. [cit. 01.05.2024].

Frácníková
Josefa, Gabriela

Postolka
Margarete
Krona 26

damolierete Synagoga
zbořena synagoga

824.

Weisel Alfred
A 27.

924.

Conrad Karl
825.

Rosenbaum Nilm a Sali K
Wiener Lauron a Helle K
c.p. 39 Kf.
o.c. 2

487.

Tempelgasse - U synagogy 272

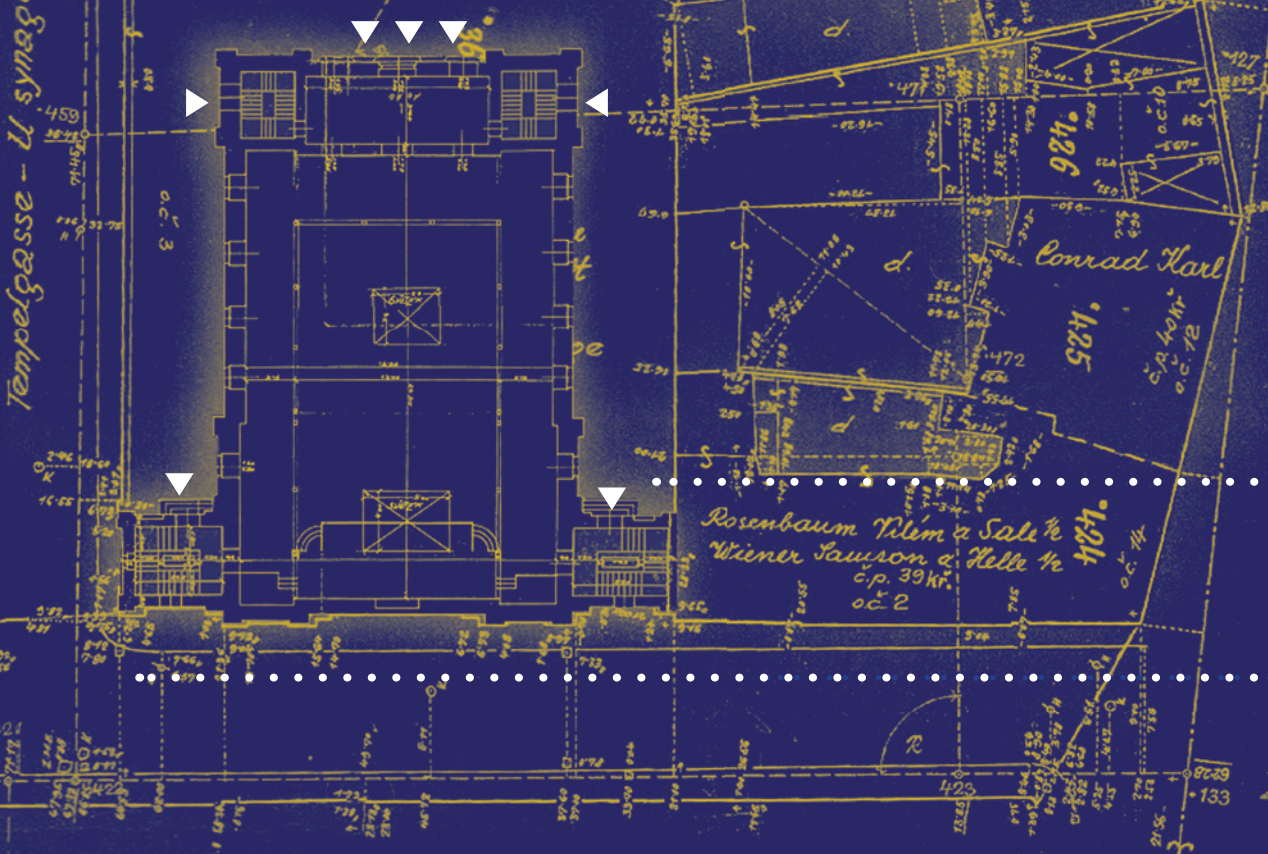
Mühlgasse - Mlynska

áčet čis.: 7

13. Juni 1940 (6)
Vermessen im Juli 1940

23

Karel Mikul

Priestorová analýza synagógy

Synagógy boli tradične orientované na východ (resp. smerom k Jeruzalemu). Väčšinou boli stavané v blízkosti vody, aby mohli veriaci oslavovať „Roš ha-hašan“, deň odkedy sa počítajú roky židovského kalendára. Tradične sa pri ňom zhromaždia pri vode a symbolicky, podobe omrvín chleba, do nej odhadzujú svoje hriechy.

Predpriestor

Synagóga vznikla ako solitérna stavba. Na západnej strane tak v rámci bolku vznikol predpriestor, akési samostatné námestíčko.

Vstupy

Hlavný vstup sa nachádzal na západnom priečelí stavby. Ženské galérie mali samostatné vstupy na chodiská nachádzajúce sa v nárožiach budovy a neskôr aj v pristavaných vežiach.

Uličná čiara

Po rozšírení synagógy siahala až na úroveň uličnej čiary.

obr. 30
Situácia vzniknutá
fotomontážou na
podklade geodetického
zamerania pozemku v
roku 1940.

obr. 31
Diaľkový pohľad na
synagógu, v popredí sa
nachádza železničná
stanica.

Predsieň

Prvým priestorom synagógy bola predsieň, ktorá oddeľovala vchod od modlitebného sály. Nachádzalo sa v nej rituálne umývadlo „kijor“

Ženské galérie

Talmud prikazuje oddelený priestor pre mužov a ženy. Miesto pre ženy bolo vyhradené na galéria po stranách synagógy. V menších synagógach boli ženy v hlavnom sále, no spravidla ich oddeľovalo zábradlie alebo iný deliaci prvok.

Hlavná sála

Ústredným priestorom synagógy bol modlitebná sála. Podľa stredovekej tradície musela byť podlaha sály pod úrovňou terénu, odkazujúc na žalm “Z hlbín volám ťa Pane.” Tento rys nie je možné v prípade Veľkej synagógy doložiť.

Svetlíky

Hodnotným prvok Veľkej synagógy boli svetlíky v stropce. Svetlo prechádzajúce cez povalu nebolo osľňujúce, no na stropce tvorilo výrazný prvok.

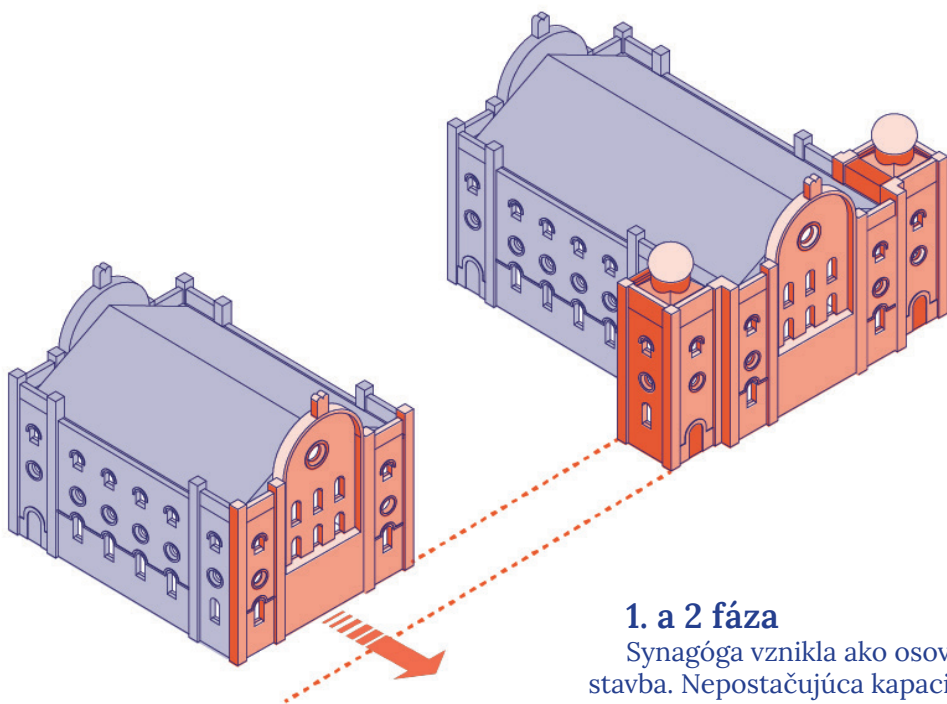
Bimah

V starších synagógach sa v strede nachádzalo pódium „bimah” alebo „almenor” odkiaľ boli čítané verše Tóry. Sedadlá boli usporiadané vôkol neho V novších synagógach bol tento priestor na východnej strane modlitebnej sály a sedadlá boli usporiadané rovnoobežne.

Aron ha-kodeš

Najdôležitejším miestom synagógy bol svätostánok - ekvivalent kresťanského oltára. Vo svätostánku boli uložené zvytky Tóry. Tradične to bol výklenok v stene - rovnako ako aj v prípade Veľkej synagógy

Stavebný vývoj synagógy

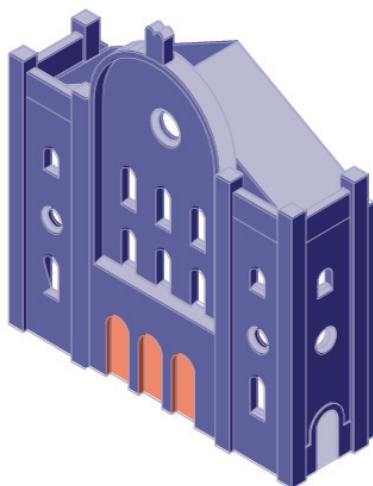
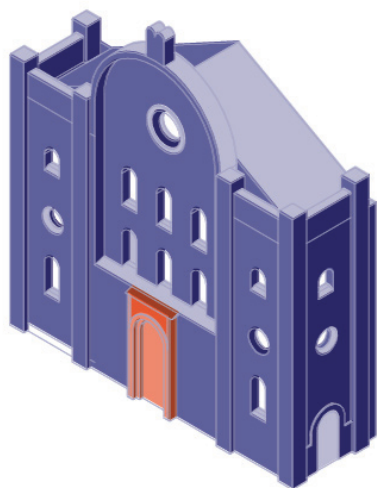

1. a 2 fáza

Synagóga vznikla ako osovo symetrická stavba. Nepostačujúca kapacita donútila v roku 1892 židovskú obec k rozšíreniu synagógy. Východná fasáda bola sa posunula o cca 7 metrov a po oboch stranách pribudli veže, v ktorých boli schodiská

3. fáza

Na začiatku 20. storočia bol rozšírený hlavný vstup na trojo vchodov, taktiež zmizol aj tympanón, ktorým bol krytý pôvodný vstup.

SINAGOGA V BRNĚ NADAČNÍ ČÍS. 4.

ŘEZ 1:100.

obr. 33
Rez synagógou podľa
zamerania z roku 1936

BRNĚ V ČERVNU 1936.

Kompozičná analýza synagógy

Rytmika stavby

V prvej stavebnej fáze bola synagóga symetrická podľa priečnej aj pozdĺžnej osy. Rytmus bol ukončovaný nárožnými rizalitmi akcentovaný vystupujúcimi pilastrami.

Menšie pilastre

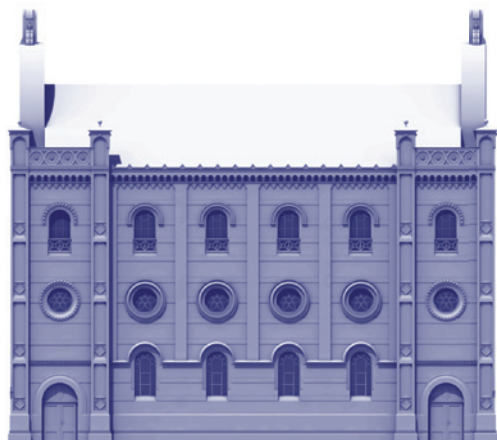
Rytmická schéma fasád sa objavuje v trámovom strope, kde je dva razy zopakovaná s vloženým prerušením rytmu v podobe zdvojených stĺpov.

obr. 34

Bočná fasáda počas 1. stavebnej fázy. (digitálna rekonštrukcia RESINGER, Lukretia)

obr. 35

Rytmika trámového stropu, ktorému dominujú veľké svetlíky. (digitálna rekonštrukcia RESINGER, Lukretia)

Vertikalita

V celkovom výraze synagógy prevládalo vertikálne smerovanie. Rohové rizality boli k tomu akcentované masívnymi. Horizontálne členenie fasády bolo potlačené na minimum. Výnimku tvorila rímsa v úrovni stropu 1. podlažia. Z nej vychádzali subtilnejšie pilastre. Osové vzialenosti vertikálnych prvkov boli zhodné s umiestnenými podporných stĺpov v interiéri. Tam bola vertikálita podprená neprerušovanými podporami vynášajúcimi ženské galérie.

obr. 36

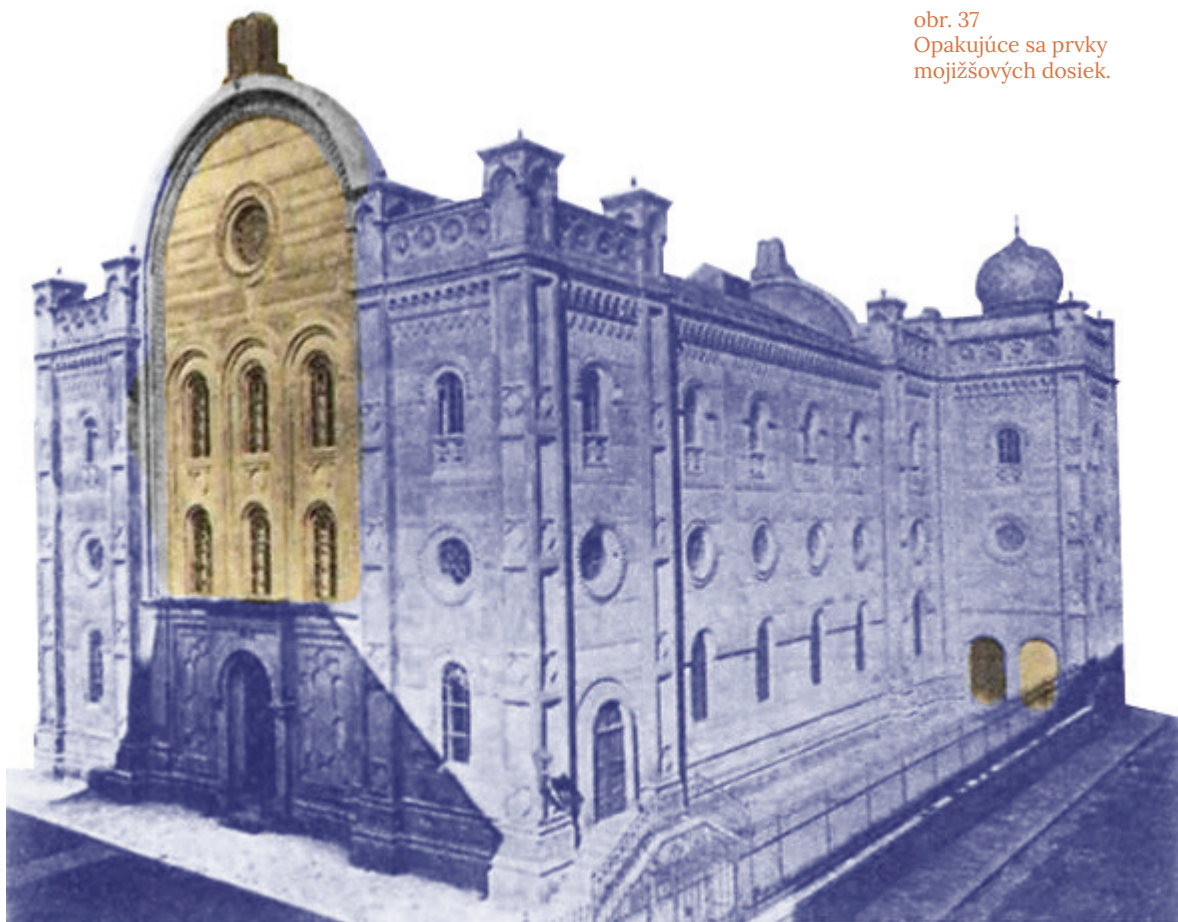
Neprerušované vertikálne podpory vynášajúce galérie. (digitálna rekonštrukcia RESINGER, Lukretia)

Tvaroslovie

Tvaroslovie zodpovedalo dobovému stavebnému štýlu synagóg. Bola postavená v novorománskom štýle s orientálnymi prvkami. Významným bol motív mojžišových dosiek, ktorý sa nachádzal na štíte synagógy. Tento motív bol opakovaný v rôznych merítkach na celej stavbe. Dokonca vo do východnej veže viedli, len jedni dvere, no šambrány okolo vchodu boli dve. Na doskách bolo napísané desatoro v podobe rímskych číslic a tiež ako prvok označovali majetok židovskej náboženskej obce.

Merítka

Samotná stavba mala zväčšené merítka, teda z fotografií nie je poznáť jej monumentálnosť. Pre ilustráciu, rohové pilastry mali dĺžku strany 110 cm. V rámci bloku išlo o veľkú stavbu, ktorá svojim merítkom predsa prevyšovala ostatné, hoci jej chýbala výška, aby sa stala dominantou aj z diaľky.

obr. 37
Opakujúce sa prvky
mojžišových dosiek.

Holokaust v odraze myšlienok Zygmunta Baumana

Holokaust nám ukázal ukázal odvrátenú stránku našej modernej spoločnosti a čoho všetkého je schopná, pokiaľ naplno využije svoje nástroje a ničivý potenciál. Je na nás, aby sme neboli slepí voči javom, ktoré už niekoľkokrát v minulosti vyústili k tragédii.

Prelomiť mlčanie znamená zaujať postoj k minulosti a nájsť jej presah do prítomnosti. Vypálenie synagógy brnenskými nacistami bolo jedným z prvých násilných výstupov proti židovskej komunite v Brne a predznamenávalo ďalšie dejinné udalosti, ktoré poznáme pod pojmom holokaust. Domnievam sa, že výklad celkový výklad holokaustu je aj v dnešnej dobe podávaný zjednodušujúco. Často je potom vnímaný ako bezprecedentná udalosť, ktorá sa vymyká logickému chápaniu a skorej pripomína chybu v systéme bez kontextuálnych náväzností na modernú spoločnosť. Vzácnym príspevkom do diskurzu interpretácie holokaustu je kniha „*Modernita a holokaust*“ poľského sociológa Zygmunta Baumana, v ktorej navrhuje pristupovať k holokaustu „...k ako mimoriadnej, ale príznačnej a spoľahlivej skúške skrytých možností modernej spoločnosti.“¹⁹

Bauman popisuje holokaust, ako udalosť, ktorá bola do veľkej miery uskutočniteľná len vďaka vyspelému a modernému stavu spoločnosti. Prispel k nemu moderný byrokratický systém, vyspelé továrenské systémy a európa poprepletaná modernými železničnými traťami. Celý proces sa riadil prísnyimi pravidlami racionality. Na začiatku bol stanovený cieľ - Nemecko bez Židov. Následne bolo úlohou úradníckeho aparátu nájsť najvhodnejšie a najefektívnejšie riešenia. „Byrokracie je naprogramovaná k hľadaniu optimálneho riešenia. Je naprogramovaná, aby merala optimum bez rozlišovania medzi jedným človekom a jiným a medzi ľidmi a nelidskými predmety své pôsobnosti. Jediné, na čem záleží, je efektívnosť a snižovanie nákladů.“¹⁹

Tým dôležitým posolstvom, ktoré často zaniká pri interpretácii, je fakt, že holokaust bol realizovaný v našej modernej, racionálnej a kultúrnej vyspelej spoločnosti a je teda problémom našej súčasnej spoločnosti.

Modernita nebola príčinou holokaustu, no zásadne prispela k jeho podobe rozsahu. Racionalistické zmýšľanie viedlo k nájdeniu najefektívnejších riešení na uskutočnenie zvrátenej vízie Nemecka očisteného od Židov a iných skupín obyvateľstva). Moderný byrokratický aparát sa postaral o rutinizáciu, sprehľadnenie procesov. Rozsiahla organizačná štruktúra zabezpečila paralýzu osobnej zodpovednosti prostredníctvom jej prenesenia na nadradenú zložku. Moderné železničné trate zrýchľovali nútenú migráciu a továrne hnané pokročilou vedou zneužili svoje systémy na produkciu smrti.

Záhradnícky princíp

Bauman používa pojem „metóda záhradníka“ na opis modernistických tendencií presadzovať militantnú vládu umelého poriadku. Podstatou je v mene zdanlivej stability a poriadku potlačovanie a ignorovanie spoločenských javov, ktoré podobne, ako burina do záhrady, nepatria do pozitívneho obrazu spoločnosti. Burina v záhrade rovnako, ako časť spoločnosti sú ničení v mene ustanovovania nového, lepšieho poriadku. „Najednou vyšlo najevo, že to nejhorší zlo v ľudskej histórii nevyplývalo z rozpadu rádu, ale z dokonalé, bezchybné a nezpochybniteľné vlády poriadku.“¹⁹

¹⁹ BAUMAN, Zygmunt. In: *Modernita a holokaust*. 3 vyd. Karolinum, 2023, s. 28. ISBN 9788024653525.

Latentné násilie vôkol nás

Tieto princípy sú žiaľ aj dnes súčasťou spoločenských procesov. Oblasti v okolí Trnitej a Cejlu sa po revolúcii a turbulentnom prechode na trhové hospodárstvo sa tieto oblasti výrazne ekonomicky prepadli a získali označenie vylúčených lokalít mesta. Tým sa stali nežiaducimi v obraze mesta, napriek tomu, že samotné mesto tieto lokality potrebuje: „Město musí své sociálně slabé mít kde ubytovat a také disponovat prostorem pro umístování sociálních služeb pro lidi bez domova, které se v „lepších čtvrtích“ setkávají s organizovaným odporem místních obyvatel.“²⁰

Nálepká vylúčenej lokality a „problému“, ktorý je potrebné riešiť, umlčivajú hlasy a bagatelizujú dôsledky, ktoré môže mať rýchla premena pod taktovkou developerov. V mene nového poriadku sa ničí všetko, čo nezapadá do bezchybného obrazu mesta, prerušujú tak historickú kontinuitu a separujú sociálne vrstvy našej spoločnosti. V dokonalom meste, ktoré eliminuje všetko, čo narušuje jeho obraz, či už sú to sociálne problémy, či samotnú inakosť, potom vládne militantná chudoba priemernosti.

S podobnými - latentnými formami násilia a vyčleňovania sa stretáme v súčasných mestách často. Prikladom môžu byť predajcovia v podchode pod brnenskou

železničnou stanicou. Ich prítomnosť je integrálnou súčasťou mestského organizmu, čo potvrdzuje aj fakt, že tam svoje prevádzky mali tak dlho. Mesto Brno im však v nedávnej minulosti pre plánovanú rekonštrukciu vypovedalo nájomné zmluvy. Tá sa nachádzala ešte len vo fáze výberu zhotoviteľa projektovej dokumentácie. Mohli by sme sa nazdávať, že po rekonštrukcii sa budú môcť predajcovia vrátiť, no v mene nastolenia „väčšieho bezpečia a poriadku“ sa s nimi už nepočíta.

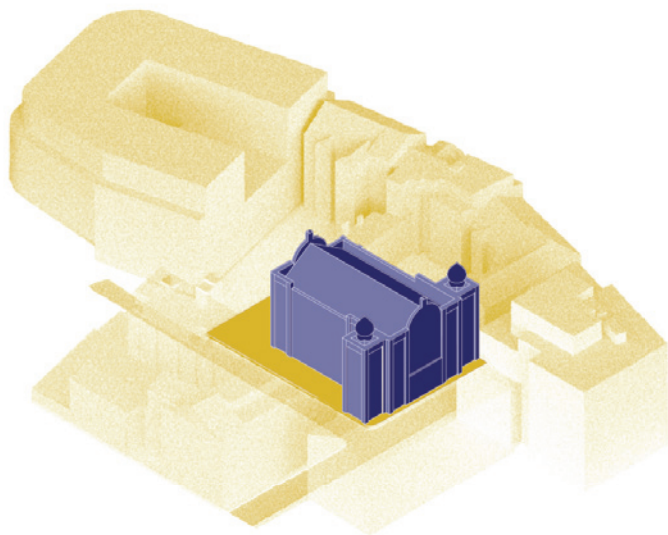
Ešte mesiac pred uzavretím jeden z predajcov na otázku, čo bude robiť, keď bude musieť svoj obchod zavrieť, odpovedal: „Nevím.“

Vo svojom návrhu som chcel otvoriť otázku práce architekta v kontexte patologických modernistických tendencií. Naša práca je zo svojej podstaty organizáciou priestoru a organizáciou dejov, ktoré sa v nich odohrávajú. Do akej miery sú tieto dve zložky od seba nezávislé ?

1. Interpretácia udalostí pre súčasnosť

Miestu a minulosti by mohlo uškodiť, keby sme udalosti interpretovali výlučne ako židovskú tragédiu a nevnímali ho aj ako akt mocenskej politiky, alebo spoločenský mechanizmus.

Podľa Baumana pri interpretácii týchto dejinných udalostí hrozí riziko spadnutia do dvoch interpretačných pascí - do sakralizácie a banalizácie. Tie potom bránia premene minulosti v poučenie pre prítomnosť. Sakralizácia bráni komunikácii minulosti a prítomnosti. Plánovaný pamätník obetiam holokaustu by síce dôstojne uctil obeť, no len ťažko by naznačil, čo ich smrť môže znamenať pre našu budúcnosť. Separoval by udalosť od dôležitého spoločenského kontextu prebiehajúcej modernity.

Banalizácia znižuje hodnotu posolstva udalosti priamym, či nepriamym vyvracaním originality skúsenosti skupiny.

„Banalizace minulosti sa hodí vždy, keď sa uvažuje o nátlaku na slabšieho protivníka a keď je treba tento nátlak verejnosti predať skorej ako šlachetné sebeobetovanie než ako

akt mocenskej politiky.”

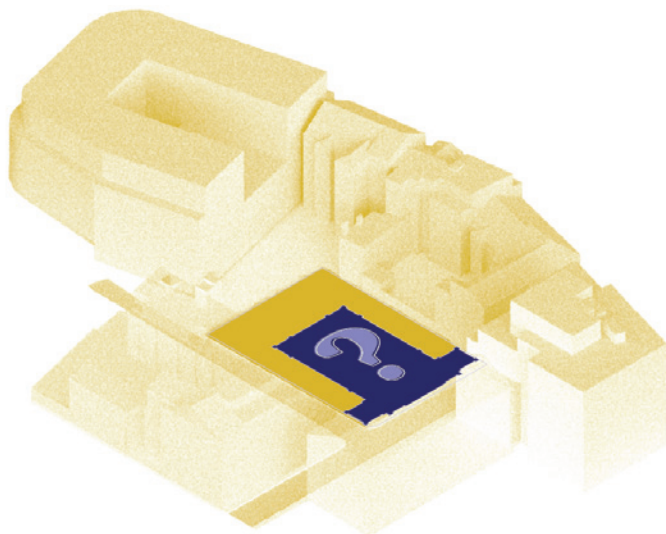
„Keď sa postupné výbuchy „kategoriálneho vraždenia“ sakralizujú, ako súkromá tragédia obetí a ich potomkov a ako ich výlučné dedičstvo a zbytkom ľudstva banalizujú ako poľutovaniahodné, ale všadeprítomné ľudské iracionálne bláznovstvo, spoločná reflexia príčin tohoto šialenstva a spoločné úsilie, ktoré by ho odstránilo, sa stávajú skoro nemožnými.“

Vychádzajúc z Baumanových tvrdení je dôležité sústrediť sa presah medzi minulosťou a prítomnosťou a zároveň reagovať na udalosti v širšom kontexte. Chápať perzekúcie Židov nie len ako poľutovaniahodný čin, ale ako zvrátený spoločenský mechanizmus, ktorý je v náznakoch prítomný aj v dnešnej spoločnosti.

¹⁹ BAUMAN, Zygmunt. In: *Modernita a holocaust*. 3 vyd. Karolinum, 2023, s. 28. ISBN 9788024653525.

2. Práca s absenciou

Architektúrou sa stáva prítomnosť absencie. Zhmotňujem prázdno, ktoré sa stáva prechodovým priestorom v čase.

Málokto tuší, že v Brne stála stála Veľká synagóga a ešte menej ľudí vie, kde presne stála. Pri obhľadke parcely, som mohol len hádať, či úlomky tehál a zvyšky múrikov vytrčajúcich spod betónových panelov sú pozostatkom synagógy.

Zapojiť synagógu do budúcich dejov na parcele bola pre mňa základnou podmienkou. Ako ale pracovať s niečím, čo nie je ?

Rozhodol som sa zhmotniť prázdnotu - absenciu synagógy. Ticho, ktoré tu vládne desaťročia. Vnímam to ako neviditeľnú dieru v organizme mesta, ktoru neustále tečú výčitky minulosti .

Inšpiráciou k architektonickému prístupu mi bol Peter Eisenmann a jeho pamätník obetí holokaustu v Berlíne. Vyhol sa doslovnému komentáru udalostí - pracoval s inakosťou (otherness) a vytvoril miesto, ktoré zanecháva silný dojemnú nútiaci sa zamyslieť nad jeho významom.

Mojim cieľom ho bolo vyčleniť toto miesto z vládnuceho poriadku mesta. O to viac v kontraste k poriadku, ktorý vládne v tesnom susedstve na mieste bývalej továrne Vlněna - dnes Vlněna Office park, kde nabera až militantné rozmery.

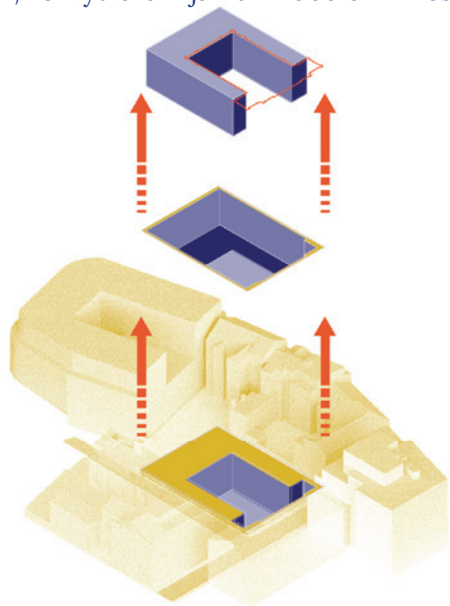
Presvedčil som sa o tom sám, keď som sa tam ocitol v teplákoch a flanelovej košeli. Cítil som, že tam nepatrím a že moje šance, na vpustenie do jednej z budov, aby som si odpísal parcelu z potrebného uhla budú zahatané nie preto, kým som, ale ako vyzerám.

3. Jama

Rozhodol som sa vytvoriť hlbokú jamu, ktorá opisuje pôdorys synagógy a zároveň nehmotne zhmotňuje jej absenciu. Jej absencia konštituuje základné priestorové členenie.

Zároveň ma k tomu viedli slová Byung Chul-Hana: „Profanácia znamená zahánie používania vecí, ktoré sú prostredníctvom posvätenia vyhradené bohom a sú tak vyviazané zo všeobecného užívania.”⁵ opisuje dnešnú spoločnosť, ako spoločnosť vystavovania sa. Spoločnosť, ktorá je zaplavená vecami, ktorých existenciu podmieňuje ich viditeľnosť. Opakom sú kultovné veci, ktorých hodnota plynie z toho, že vôbec existujú.

Tým, že vytváram jamu – zaberám miesto

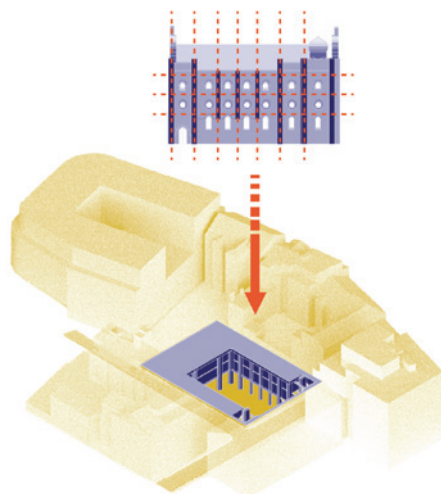
po synagóge- vynímam toto miesto zo všeobecného užívania, čím zachovávam jeho kultovnú hodnotu.

Samotnou stavbou sa potom stáva zvyšný priestor vôkol prázdnoty.

4 . (Ne)citácia

Pri tvarosloví vzniknutej stavby som sa chcel vyhnúť prílišnej citácii synagógy. Zanikala by podstata - jama, ktorá má byť figúrou kompozície. Preberám z nej jej charakterické prvky – masívne piliere, prepožičiavajúce novej konštrukcii masívnosť a monumentálnosť. Zároveň spolu so stužujúcimi doskami pomáhajú prenášať horizontálne sily pôsobiace na steny jamy.

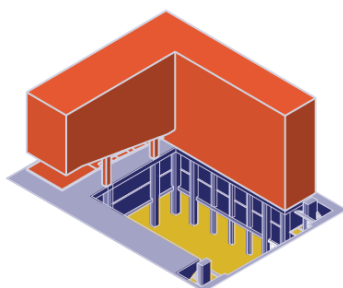
Taktiež prenášam zo synagógy aj výškové proporcie jednotlivých podlaží.

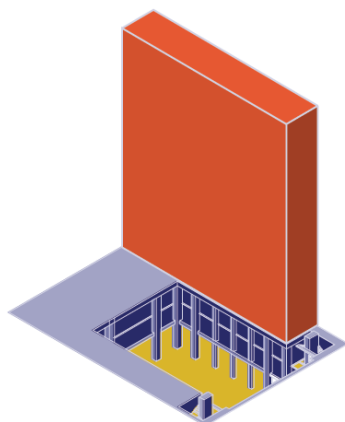
⁵ HAN, Byung-Chul. Vyhořelá společnost. Preložil Radovan BAROŠ. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 83. ISBN 9788087950050.

6 . Optimálna miera vzťahu

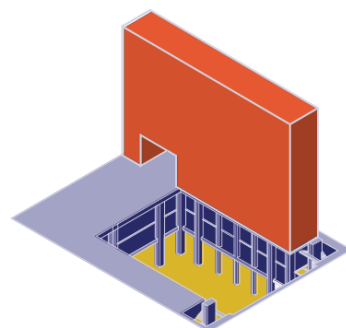
Pokiaľ je hlavným konceptom jama a má byť zreteľnou figúrou, bolo rovnako dôležité venovať jej vzťahu k stavbe na povrchu.

Vzniká viac-menej vyrovnaný vzťah medzi stavbou a jamou. Prítomnosť jamy je stavbou rešpektovaná a nijakým spôsobom ju neobmedzuje.

Dominantnou sa stáva stavba, jama je v submisívnej pozícii, svojou prítomnosťou posilňuje vertikálne pôsobenie stavby.

Rovnocenný vzťah, v ktorom zaniká stavba aj jama.

Nie je možné určiť, čo je figúra a čo pozadie.

Figúra zreteľne vystupuje z pozadia.

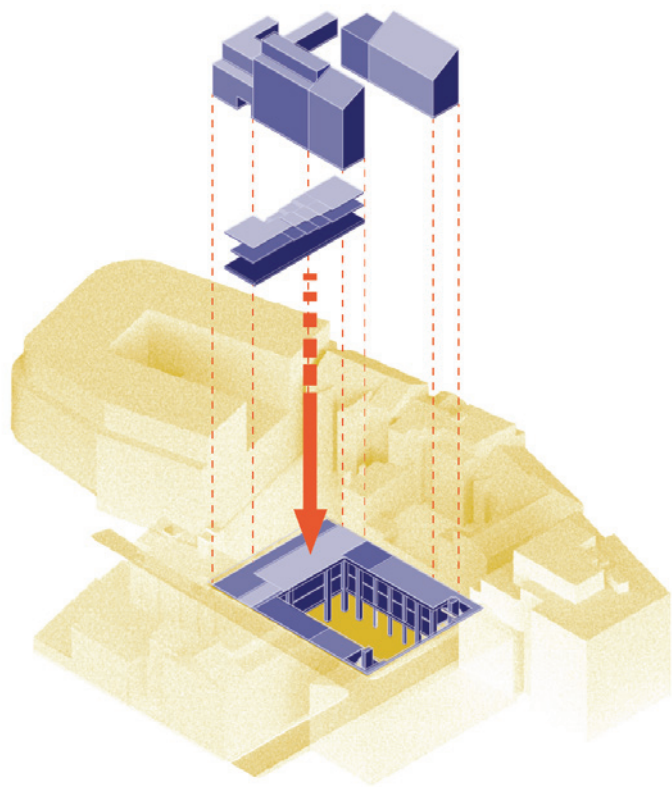
Žiadúca dynamika vzťahu bude dosiahnutá, pokiaľ pozadie bude mať neurčitý charakter a figúra, teda jama, jasný tvar. Toho je možné dosiahnuť tým, že na povrchu bude viacero stavieb, ktoré zároveň budú rôzne a nebudú tým vytvárať podľa zákona rovnakosti¹⁸ celok, ktorý by sa mohol stať figúrou.

²² DRÁPAL, Jaroslav a DRÁPALOVÁ, Olga. Architektonická kompozice: určeno pro posl. fak. architektury. Díl 2, Výtvarná geometrie. Brno: VUT, 1988. s.27.

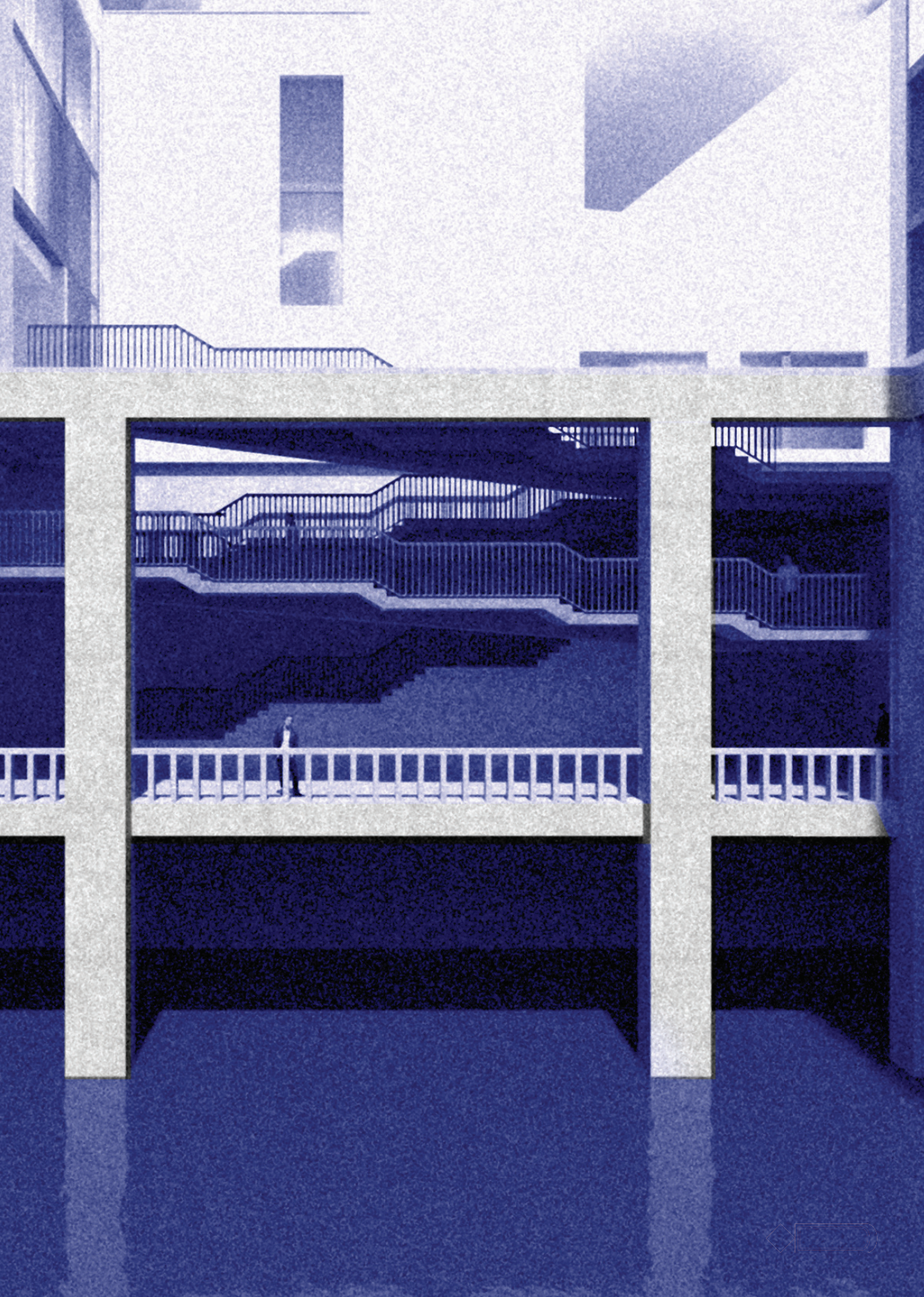
7 . Diera v meste

Preložené do jazyka architektúry vytváram jamu vo fragmete mesta. V tom prípade sa stáva naozaj dierou a „iným“ priestorom narušujúcim všeobecný poriadok.

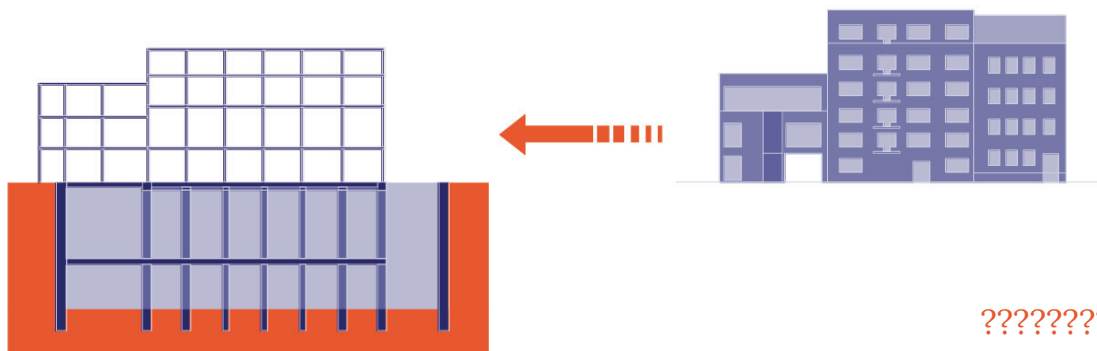
Obyčajné stavby, ktoré navrhujem tvarovo odlišujem, pričom zodpovedajú zastavaniu bežného mestského bloku. Na severnej strane je stavba, ktorá pripomína dvorné krídl, na južnej strane pozemku zas stavby s uličnými fasádami.

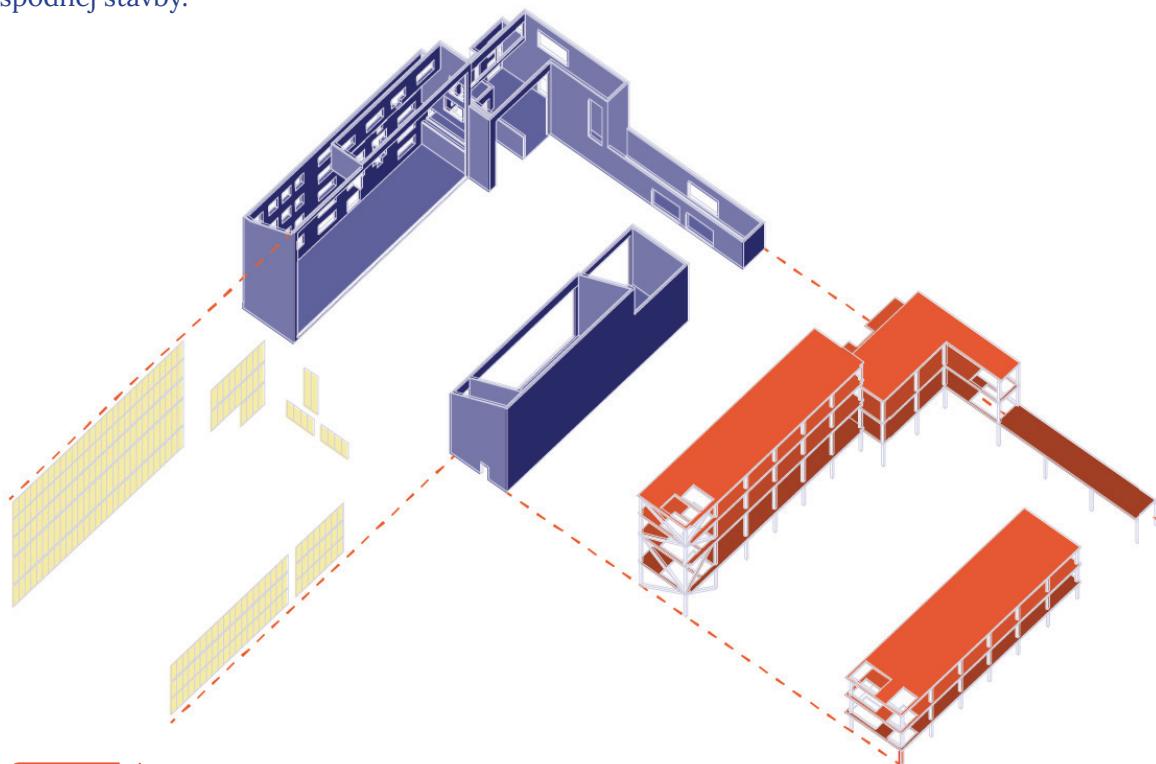
Špecifikom synagógy bol aj jej predpriestor – námestíčko, ktoré do návrhu prepisujem vo forme vertikálneho námestia, ktoré je vertikálnou komunikáciou vedúcou do stavby v spodnej časti jamy.

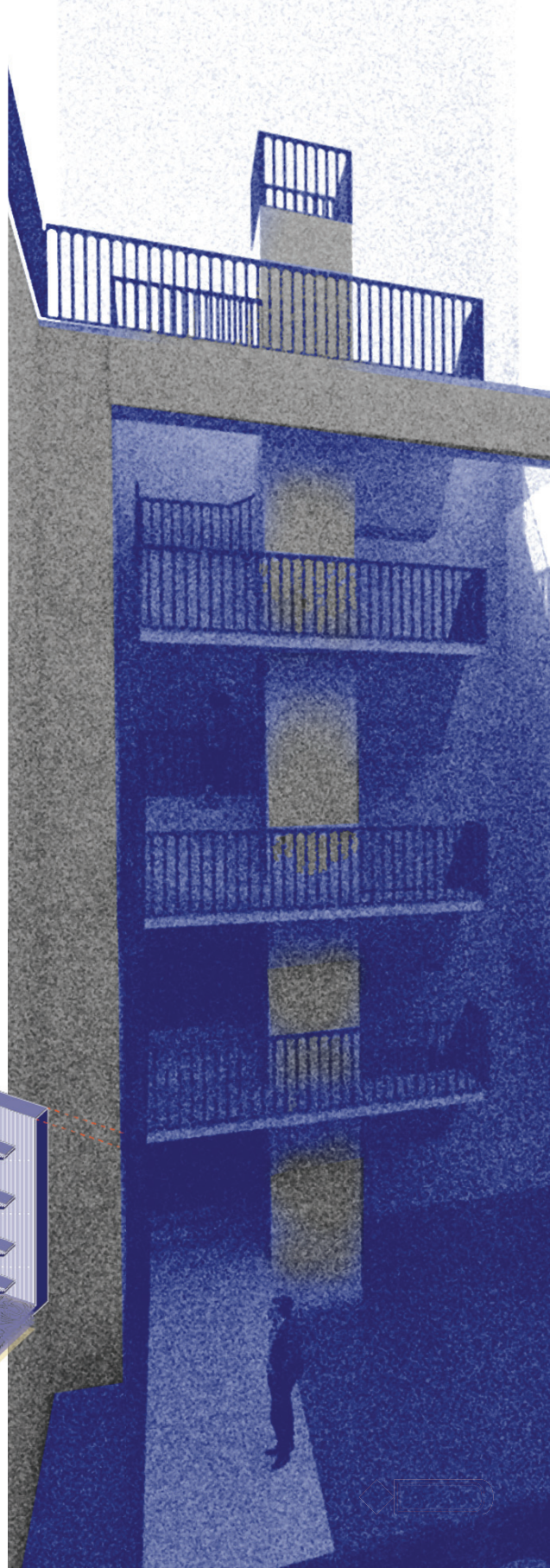
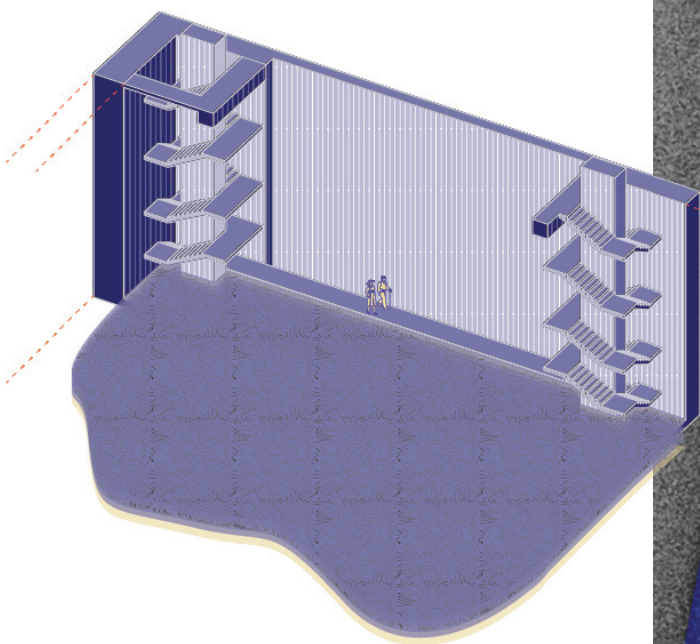
8 . Hra na obyčajnosť

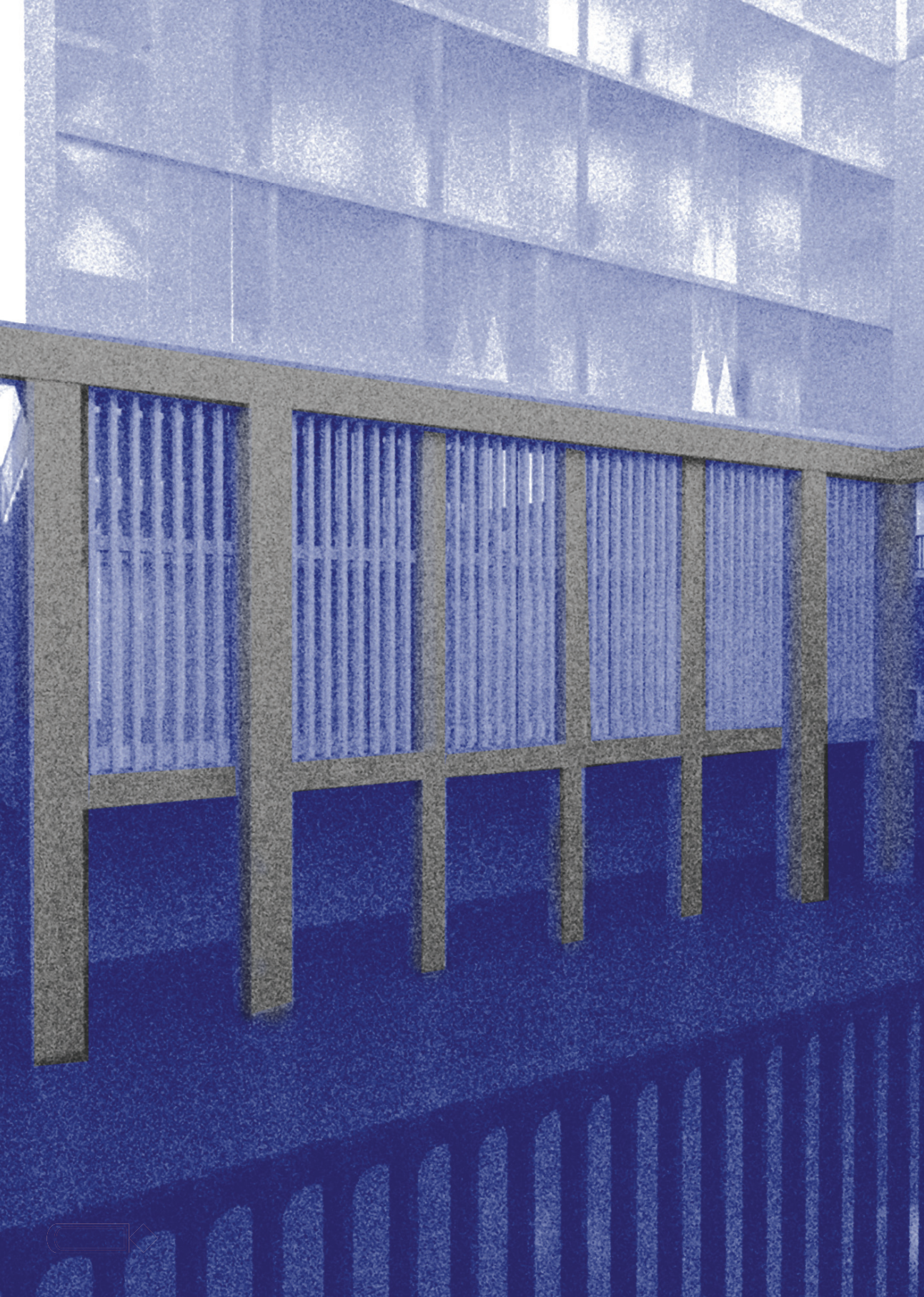

V skutočnosti „obyčajné stavby“ na teréne nie sú obyčajnými stavbami. Za ich fasádou sa skrýva skeletový nosný systém, ktorý umožnil dispozičné prepojenie stavieb do svojej hcelkov. Diera sa prerezáva stavbami a odhaľuje z druhej strany ich pravý charakter. Priehľadná polykarbonátová fasáda zároveň nepôsobí rušivo a kontrastuje k hmotovosti spodnej stavby.

Jediná stavba, ktorá pridaná do pôdorysu synagógy sú schodiská , ktoré sa na tomto mieste nachádzali aj v pôvodnej synagóge. Navzájom sú spojené mólom. Zároveň je jediným priestorom v ktorom sa dá dostať na dno jamy

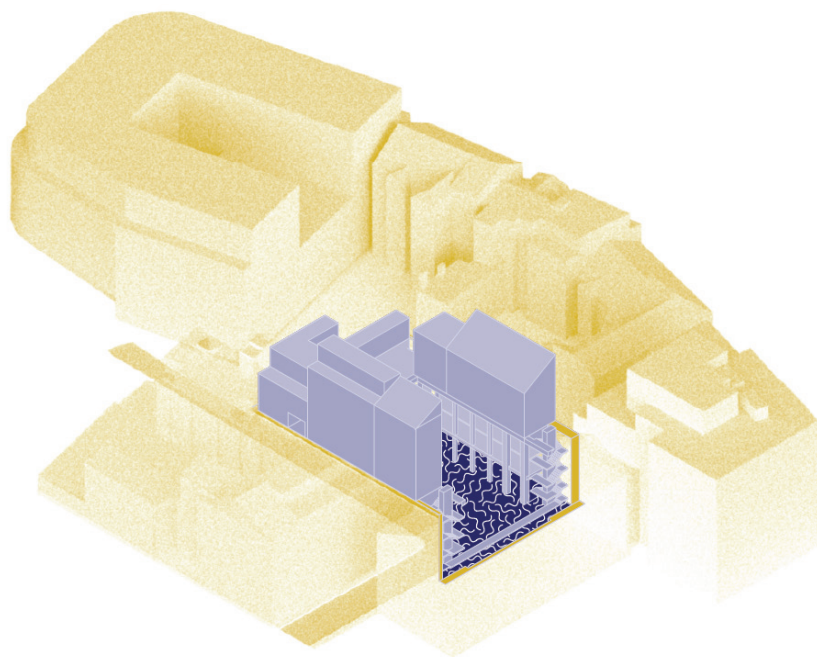
4 . Neprístupnosť

V návrhu pracujem s neprístupnosťou - ako jedným z neočakávaných momentov. Najnižšie poschodie jamy tvorí súvislá vodná hladina, ktorá je počas bežného užívania stavby neprístupná. Jediným momentom, kedy sa dá zostúpiť až ku hladine je cesta po schodisku. Stáva sa z toho špeciálny - výlučný moment.

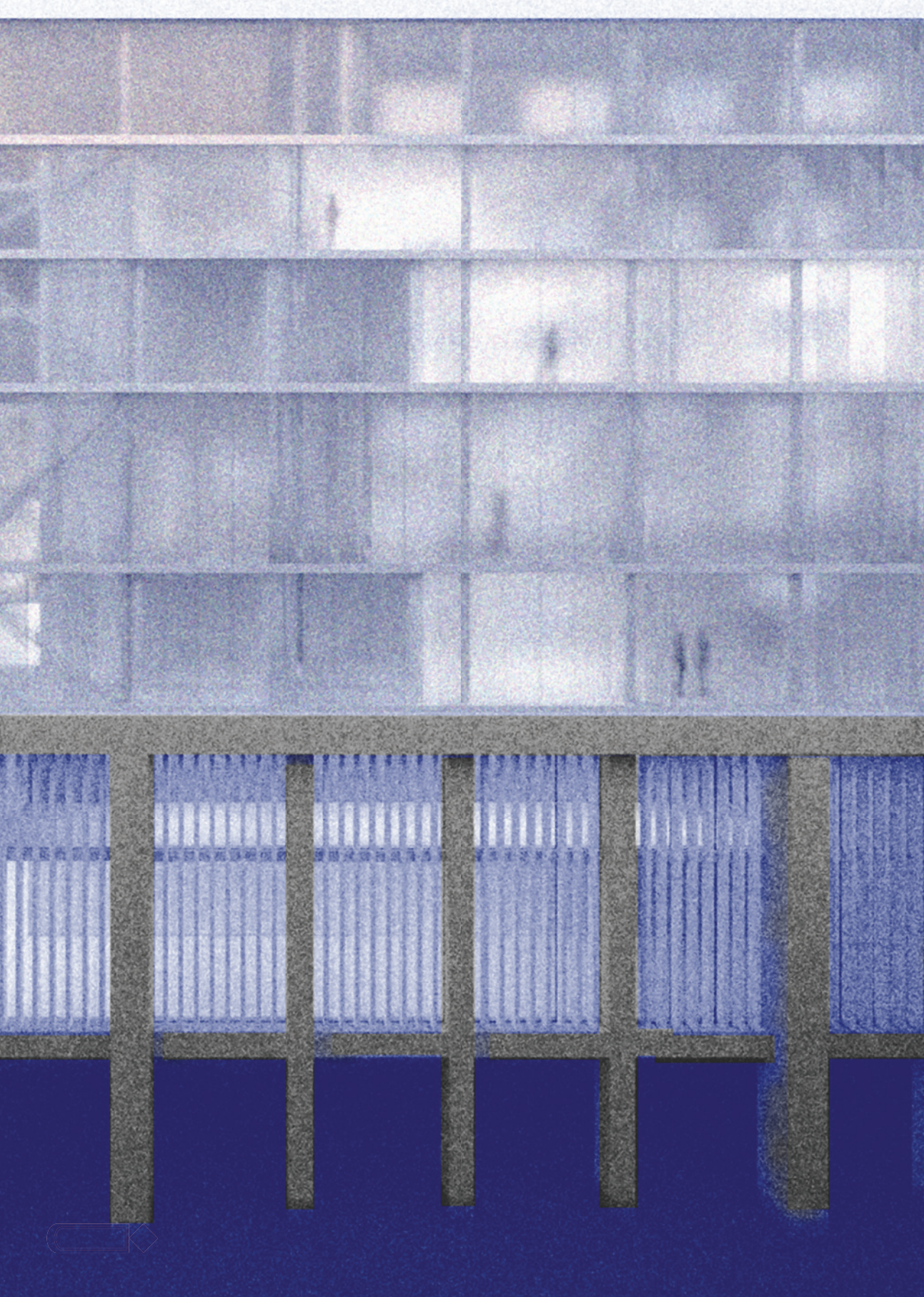
“Negativita oddelenia je, ohraničenia a uzavretia je pre kultovné veci konštituujúca.”⁵

Témou hraníc a ich miznutia v dnešnom svete je popretkávaná celá Hanova kniha. „Žijeme dnes vo svete, v ktorom je len veľmi málo prestávok, veľmi

málo medzipriestorov a medzičasov”⁵ Zrychlujúca sa doba eliminuje všetky medzičasy. Medzičasy prinášajú negatívitu, prerušenia. „Navzdory jeho impozantnej výpočetnej kapacite, je počítač hlúpy v tom, že nedokáže váhať.”⁵ A rovnako je to medzipriestormi - medzipriestor svojou neuchopiteľnosťou, nedefinovateľnosťou dáva priestor na kontemplovanie jeho významu. Totiž sa môžeme pýtať - je prázdno uprostred stavbou? Je to medzipriestor, ktorý nie je ani stavbou ani totálnym prázdnom a ktorý takto definuje práve jeho neprístupnosť.

⁵ HAN, Byung-Chul. Vyhořelá společnost. Preložil Radovan BAROŠ. V Praze: Rybka Publishers, 2016, ISBN 9788087950050.

Funkcia

Keď som si stanovil skúmať vzájomnú závislosť formy a funkcie, nevedel som si predstaviť navrhnuť stavbu bez toho, aby som poznal jej funkciu. Predovšetkým mi chýbal akýkoľvek iniciačný bod, od ktorého by sa mohol priestor rozvíjať. V klasickom postupe tým bodom býva práve funkcia a jej pevne dané priestorové nároky.

To sa zmenilo, až keď som pochopil, ako chcem pracovať s absenciou synagógy. Jej neprítomnosť definovala základné priestorové charakteristiky.

Snažil som sa vyhnúť tomu, aby funkcia podmieňovala formu. Akékoľvek rozhodnutie o funkcii automaticky vylučuje všetky ostatné funkcie. Čím sa vraciam naspäť k Baumanovým myšlienkam o metóde záhradníka a mojej neblahej skúsnesoti z jasne definovaných priestorov, kde vládne militantný poriadok.

Vytvorením priestorov, ktoré ponúkajú len pevne dané základné vybavenie (hygienické zázemia a vertikálne komunikácie) nerozhodujem, čo sa má alebo nemá v stavbe odohrávať. To umožňuje flexibilitu funkcií a dejov, ktoré si vytvoria svoj vlastný poriadok. Pre žiadnu funkciu tá stavba nebola stvorená, čo znamená, že žiadna funkcia (alebo užívatelia) nemajú väčšie právo si nárokovať priestor, ako iní. Okrem toho však ponúka rôzne typológie priestorov – niektoré sú prístupné z ulice, niektoré nie, iné sú dostatočne presvetlené, iné vyhovujú funkciám bez nárokov na denné osvetlenie.

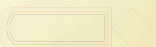
Palác Bochnerů ze Stražiska

Trnitá

Ul. Spálená

Hotel Clarion (vo výstavbě)

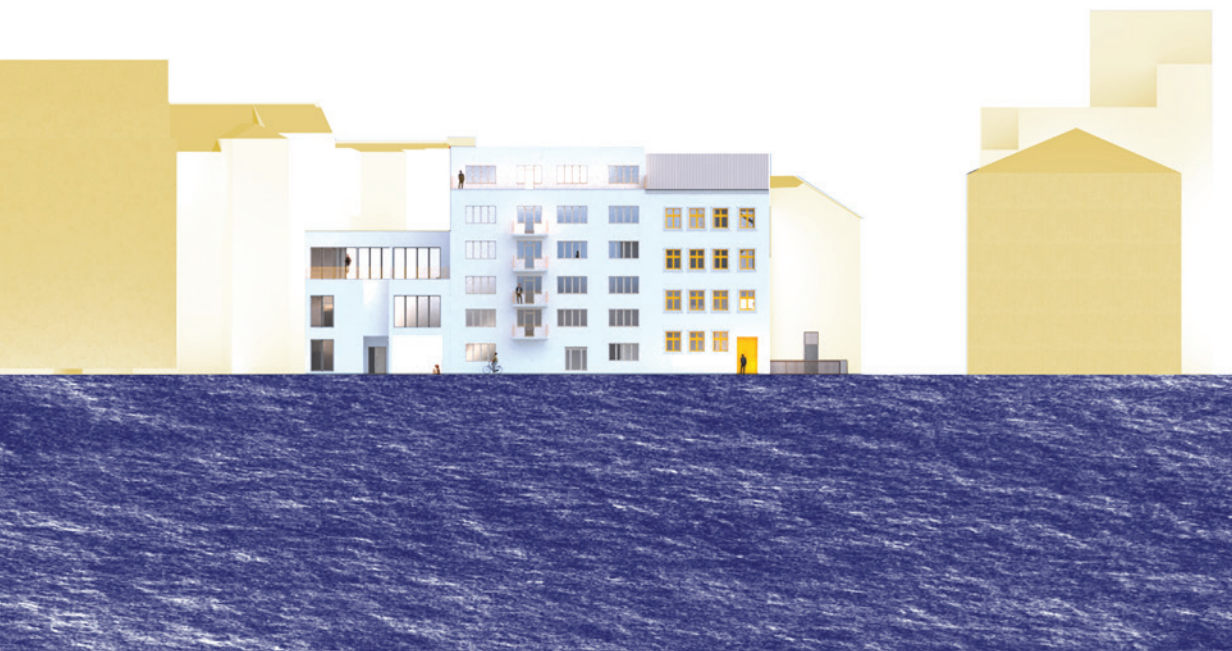

Ul. Přízova

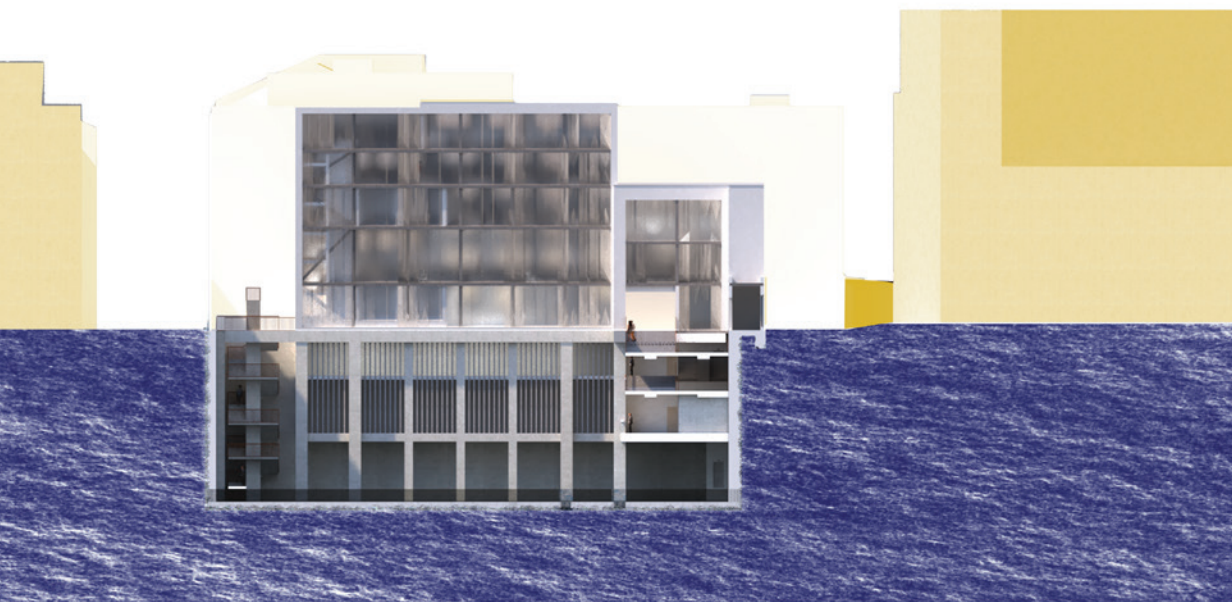

Pohlády

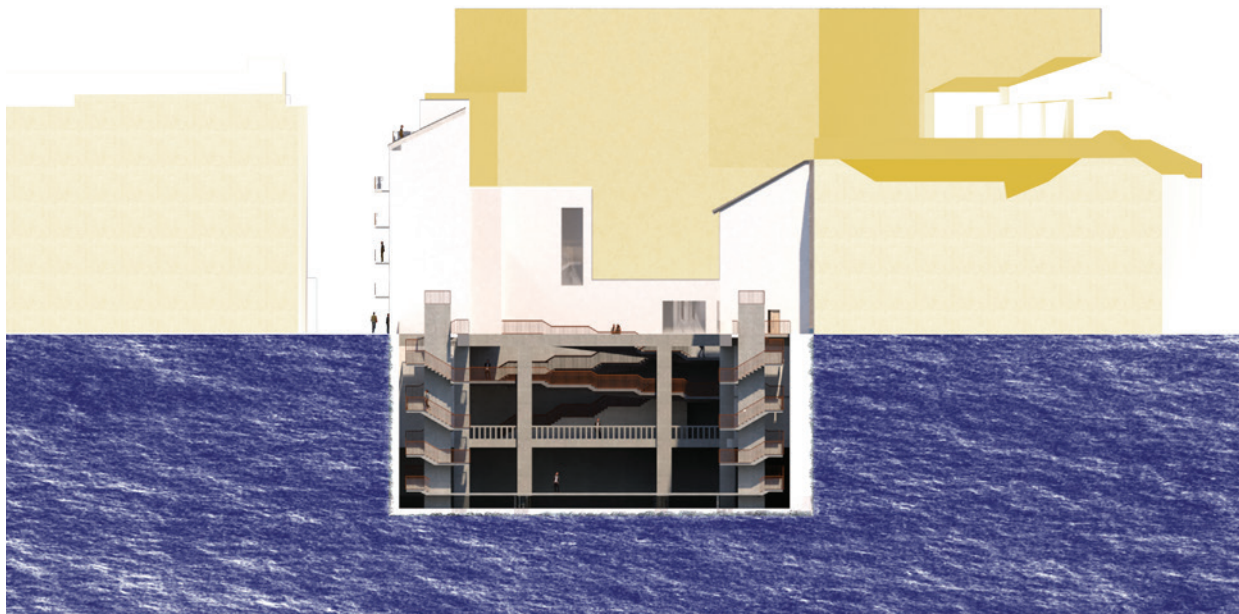
Pohlád z Ul. Spálená

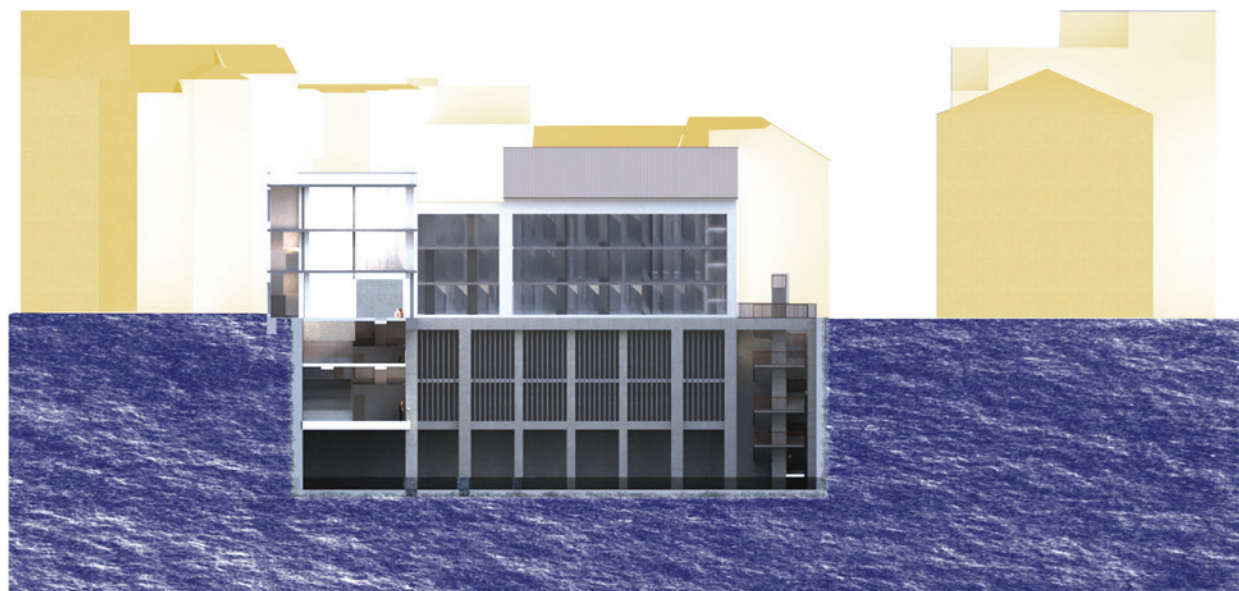
Rezopohlád na severnú fasádu

Rezopohľad z Ul. Prízova

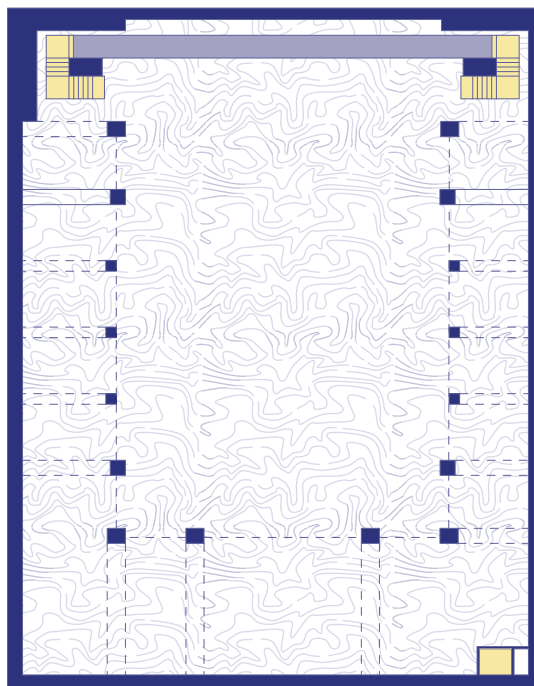
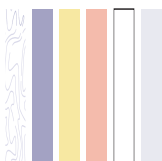
Rezopohľad na južnú fasádu

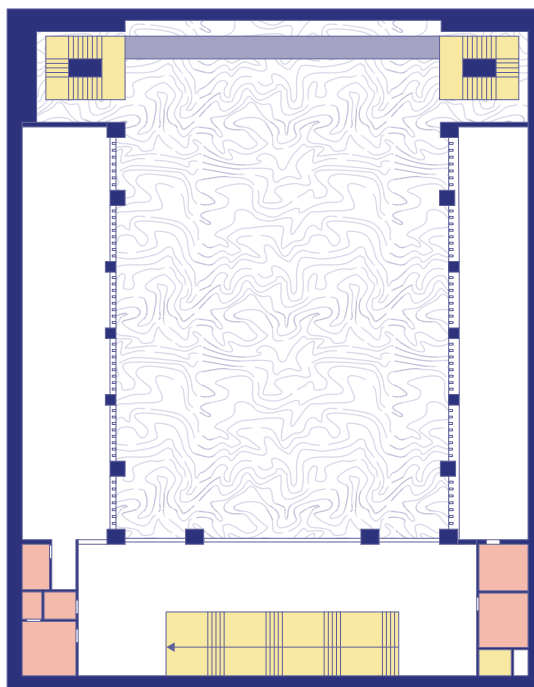
Pôdorysné schémy m 1:500

-3 PP

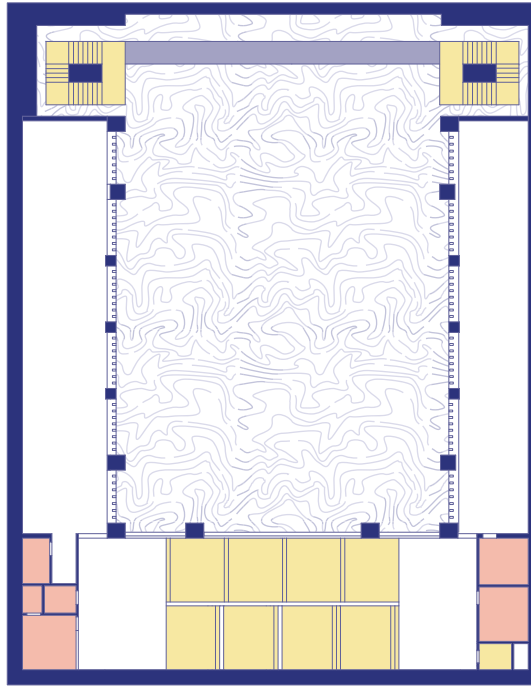
vodná plocha
priestor podo úrňou rezovej roviny
vertikálne komunikácie
hygienické zázemie
priestor v úrovni rezovej roviny
strechy

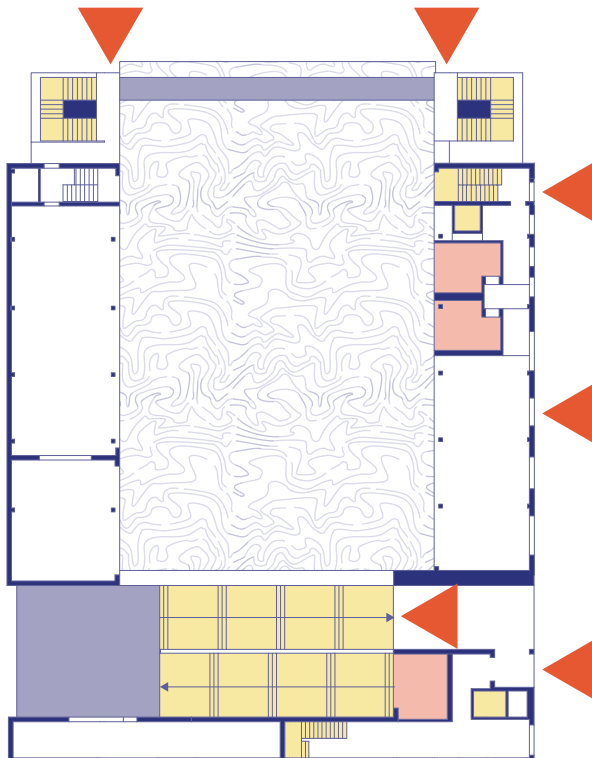
-2 PP

-1 PP

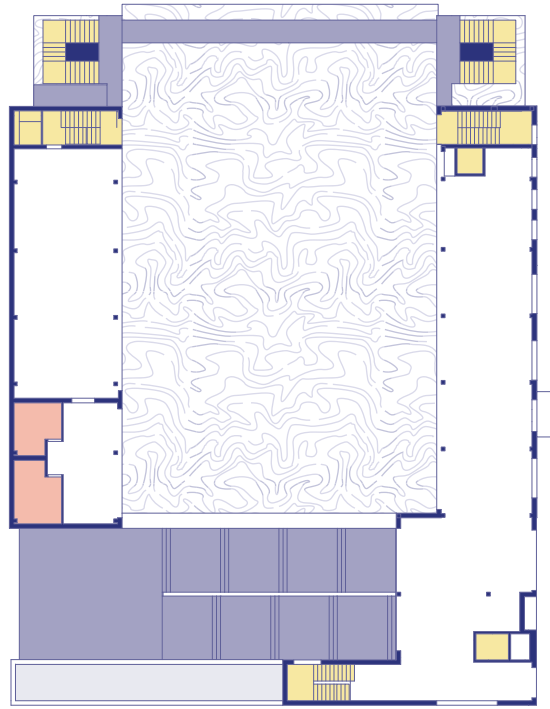
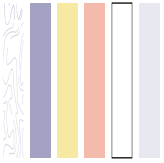

1. NP

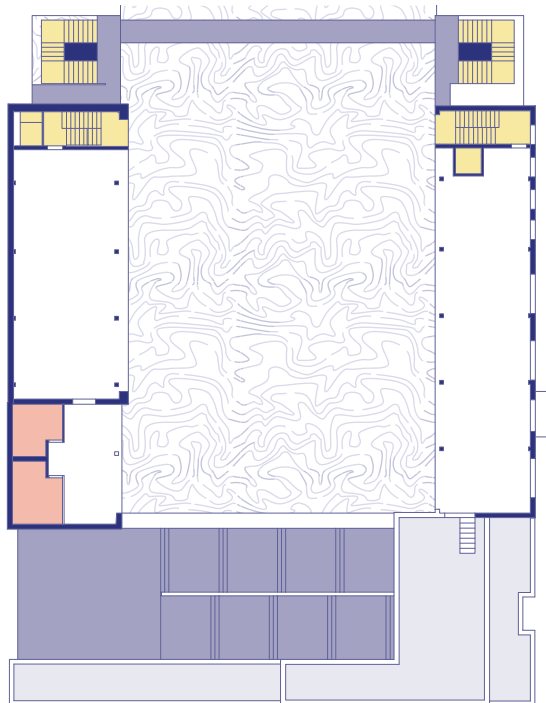

2. NP

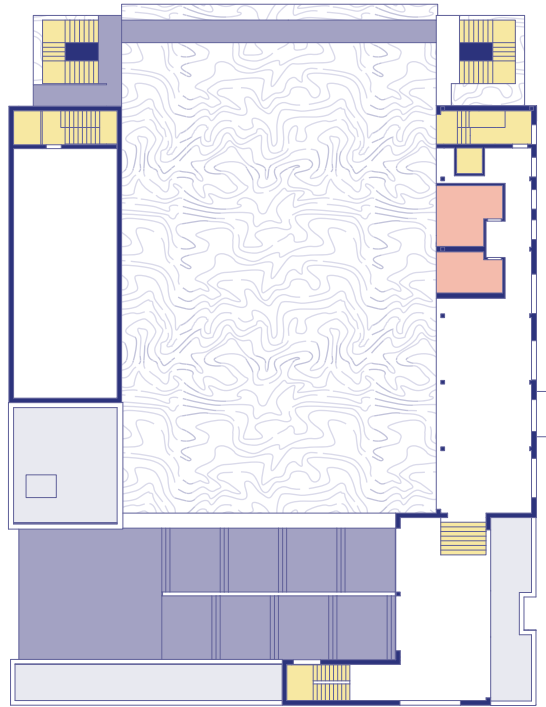
vodná plocha
priestor podo úvrňou rezovej roviny
vertikálne komunikácie
hygienické zázemie
priestor v úrovni rezovej roviny
strechy

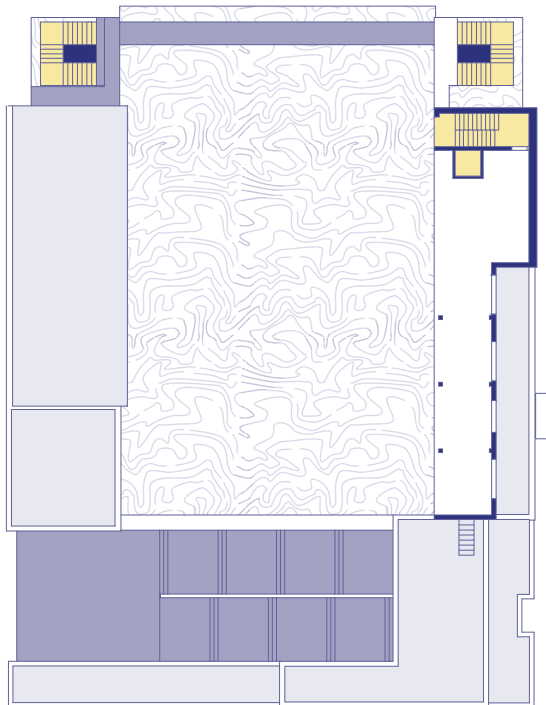
3. NP

4. NP

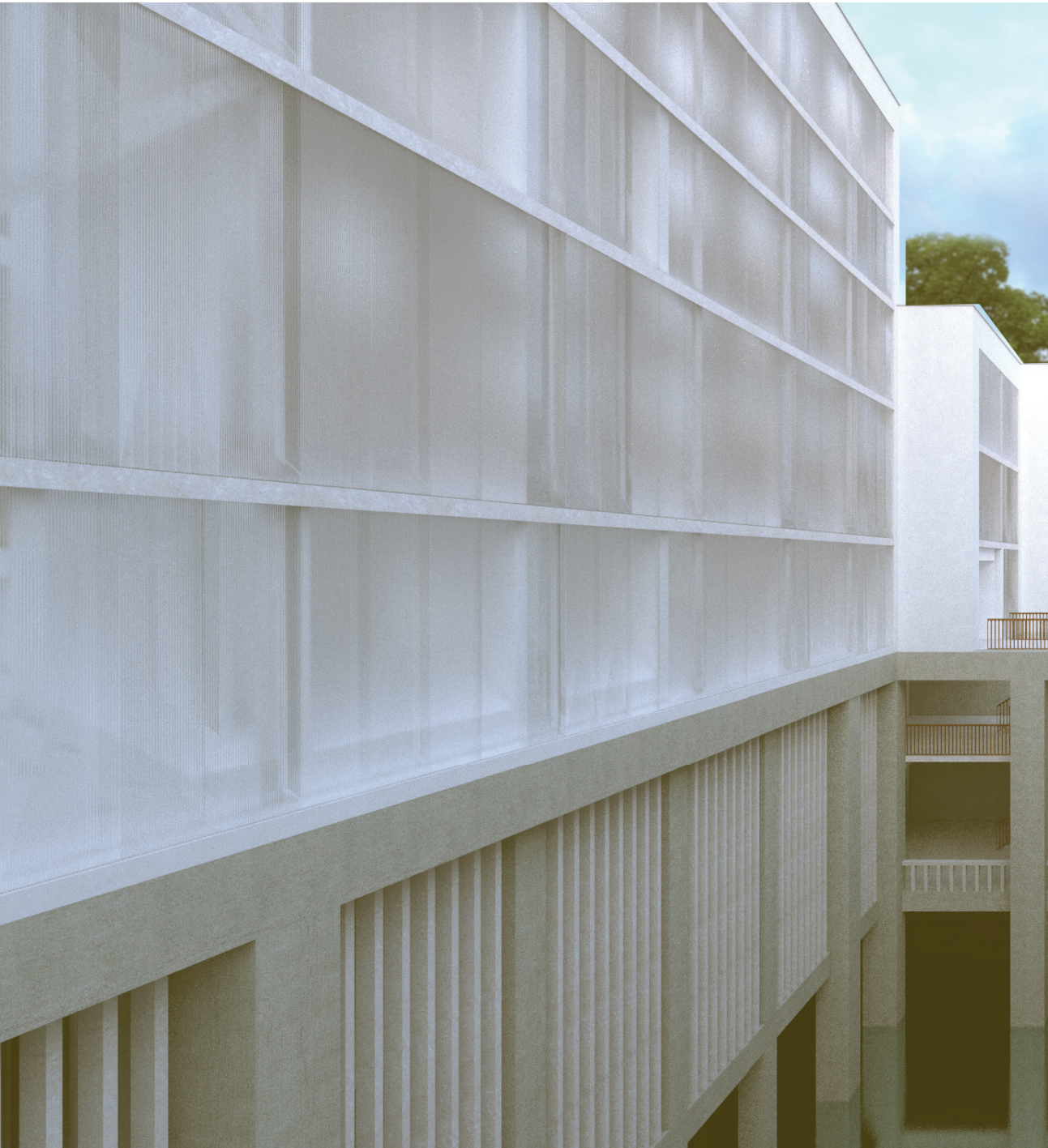
5. NP

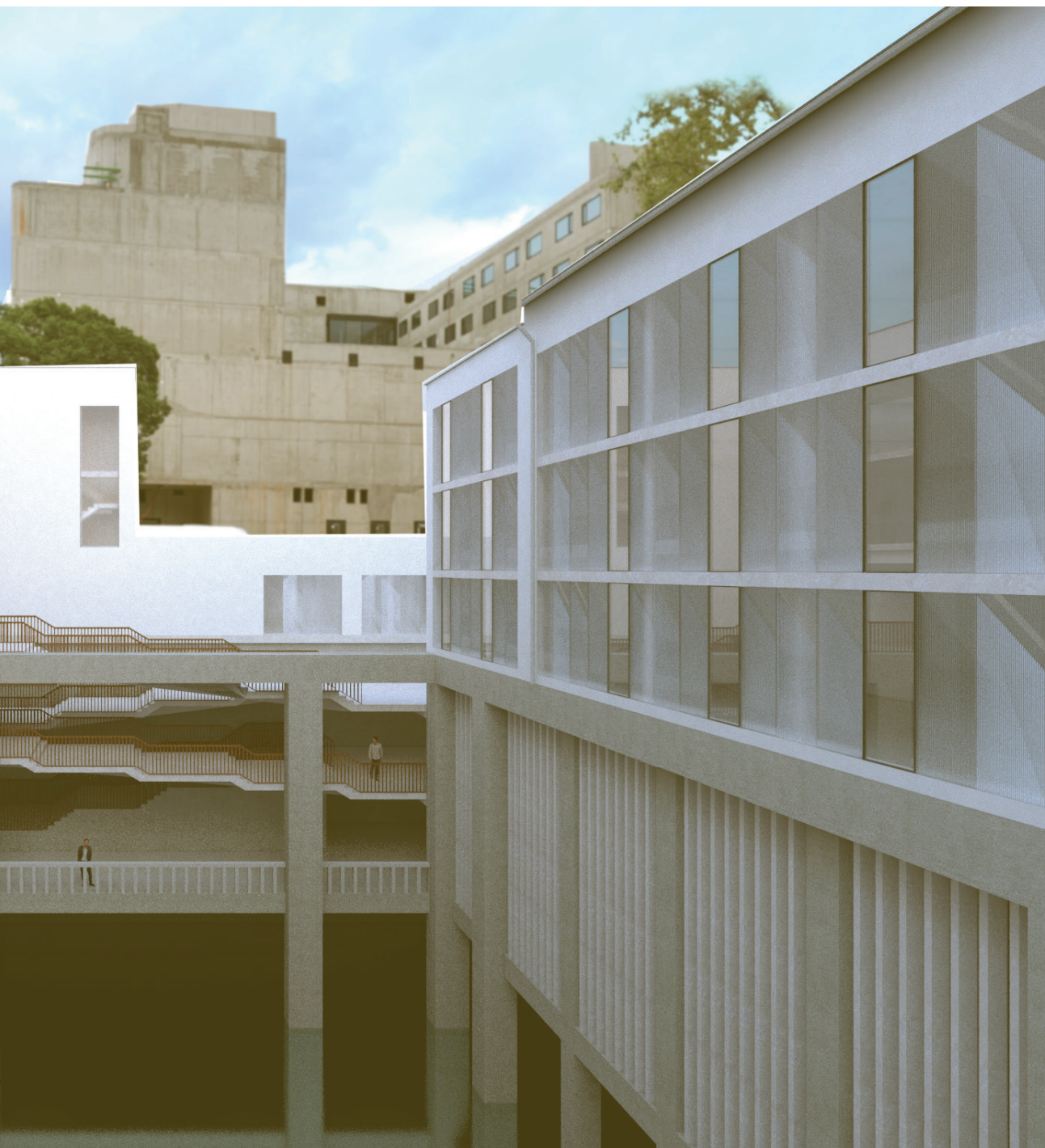

Zákres do pohľad z Ul. Přízova

Zákres do pohľadu z Ul.
Prízova, v pozadí rozostavaný
hotel Clarion.

SYNAGOGA - VYPÁLENIE
NÁCKAMI -
PRVÝ PREJAV
HROMADNÉHO
NIČENIA NA MORAVE

PO. KOŠOV mlčania - neschopnosti
vyporiadať sa
s minulosťou →
s tým, čo mi je podstatné

AKO INTERPRETOVAŤ
HOLOKAUSTU?

EDVARDOVNÉ
PRST PRE BUDÚCNOSŤ

MODERNITA A HOLOKAUST

zhrnutie dosiahnutých výsledkov

NEJAKÉ NÁSTUPY
OD HANA (LAŠKU ZABIJA
RACIONALITA)

POUKAZAŤ NA RACIONALITU ... RACIONALITA VIEZŤ

„Samotný Heidegger mluví o „pouhé práci“;
na jejíž úroveň poklesá myšlení, když není
vedeno Erótem a když se zdráhá vrhnout do
„dosud nepoznaného“, do nevypočitatelného.
... Pro myšlení je příznačná negativita
nevypočitatelného.”

SOCIÁLNE HO
IERSTVA ⇒ V PODSTATĚ
RAJHO IDENTITU ⇒

Na riešenom pozemku ma od prvého momentu zaujala jeho aura - ako to, že pri takom tlaku na stavebné parcely tu stále nič nestojí? Jeho tiaž je mocnejšia ako sila peňazí (nateraz). Uvažoval som, prečo sa nikto nedokázal za celú dobu s ním akokoľvek vysporiadať. V tomto zmysle sa dá povedať, že svojou prácou som sa vrhol „dosud nepoznaného“ s tým, že sám som nevedel, čo bude na konci. A nakoniec vznikol priestor. Myslím si, že je iný. Je prahom, je prechodom, je narušením poriadku a je neočakávaným. Nekládol som si za cieľ navrhnuť stavbu s jasne definovanou funkciou, snažil som sa priestor uchopiť predovšetkým koncepčne na úrovni teórie, z ktorej som vychádzal. Nie sú to diela, ktoré sú jednoduché na pochopenie a myslím, že ich intelektuálna náročnosť v spojení s mojou intelektuálnou nedostatočnosťou bola čiastočným hendikepom pri transkripcii myšlienok do architektonického jazyka.

→ iracionálna arch
vysporiadať formy
architektonický

architektonický hľadanie iného

PHENOMENON
ARCHITEKT

MIZ

BUDOVŔMI
RAST

sym odbočením
práca

sa
premeny

RAZDENIE

NUTNÁ BEZEMOČNOST v kooperácii
Aby typ architektúry popiera Kacior, o
ktorom píše Bauman?

→ Ale má odlišné rysy racionality,
ktoré opisuje Bauman?
Racionálna
racionálna
racionálna
racionálna

CELKOVÁ ÚROVEŇ
↓
A ČO INDIVIDUÁLNA?
↓

? Nájdenie problému → hľadanie najefektívnejších
riešení → vyriešenie
Spoločenská logika kategorizácie reality je logikou
funkčnej riedus. (planel)
Rozdeľovanie, separovanie, vyčleňovanie
→ množstvo roz. rozdelení
Príemysel + kooperácia → množstvo, odlišnosť
"Instrumentálna racionalita"

RACIONALITA

úspešnosť

konštrukcia
(akcept. dilla)

min. 51 - konkrétne riešenie maslo v riedche
"masi" "tre fázy proti racionalite
maslo o efektívne
& optimálne plnenie úlo"

POGROM BOL IRACIO
NÁLNY!

MODERNITA - ~~odporovanie~~
sa od
mimolodi
- predchádzajúce podmienky -
chýbajúce mali na
semeni a rozene n
semeni

maximálne jednako racionálne →
muvati priručka "čitate", že ma nich
chovomí odlosti a ~~že~~ že sa omd
možu opori číselne oprýmú tým,
čo budú robiť!

úroveň
ÚČA PRE ARCHITEKTÚRU
ALITNÉ PREDDEFINOVANÉ
TÚRU

↓
NUTNÉ

ZNÁ A ONA TĚH
IE

individuálneho
by bolo vlastne
vremena stavly na základe
solias → oslaca sa
do nej si somena

⇒ FURT BT
TAM BOLA
STRAVNE BT

Základná súdúra → všetky
prvky univerza šlarifikuje
no rozšahu & sebe
Aj ja sa konvertnú a pokladu
bieleho muža strednej triedy

"Túžba po plne kontrolovanom
svete"

Zoznam bibliografických odkazov

- ¹ Galleria degli Uffizi. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 15.09.2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Galleria_degli_Uffizi. [cit. 01.05.2024].
- ² Bohatí přestali ve společnosti plnit roli, která po staletí ospravedlňovala jejich existenci. Online. BĚLÍČEK, Ondřej. A2larm.cz online denník. 27.12.2023. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2023/12/bohati-prestali-ve-spolecnosti-plnit-rolu-ktera-po-staleti-ospravedlnovala-jejich-existenci/>. [cit. 01.05.2024].
- ³ Medicejové. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 15. 03. 2023. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Medicejov%C3%A9>. [cit. 01.05.2024].
- ⁴ Ako sa bývalo a žilo v Prvej republike - Československý funkcionalizmus. [Video]. Dejeepis inak. YouTube. 26.09.2018. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rfj2hhhdh9A>. [cit. 01.05.2024].
- ⁵ FUKUYAMA, Francis. Online. In: The End Of History And The Last Man. Free Press, 1992. ISBN 978-0-02-910975-5. Dostupné z: <https://archive.org/details/TheEndOfHistoryAndTheLastManFrancisFukuyama/page/n13/mode/2up>. [cit. 01.05.2024].
- ⁶ BYUNG-CHUL, Han. In: Vyhovělá společnost. Rybka Publishers, 2016. ISBN 9788087950050.
- ⁷ Kalina, J., Sloupová, K., Věrtěši, M. Brněnské továrny. [online] Druhé Brno. Jiří Kalina, 2014 Dostupné z: <https://druhebrno.cz/Tema/Brn%C4%9Bnsk%C3%A9%20tov%C3%A1rny>. [cit. 01.05.2024]
- ⁸ Pavlačové domy. Domov brněnského dělnictva. Online. Turisticko informační centrum města Brna. GO TO BRNO. Dostupné z: <https://www.gotobrno.cz/misto/pavlacove-domy/>. [cit. 01.05.2024].
- ⁹ Brněnský jazykový ostrov. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 25.06.2022. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Brn%C4%9Bnsk%C3%BD_jazykov%C3%BD_ostrov. [cit. 01.05.2024].
- ¹⁰ Historie Židů v Brně. 1253 – 1454. Online. ŽIDOVSKÁ OBEC BRNO. Dostupné z: <https://www.zob.cz/obec/historie-a-soucasnost/historie-zidu-brne/>. [cit. 01.05.2024].
- ¹¹ Brněnský pochod smrti. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024, 08.10.2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Brn%C4%9Bnsk%C3%BD_pochod_smrti. [cit. 01.05.2024].
- ¹² POHLED DO MINULOSTI – hotel Metropol [@BRNO: Internetová encyklopedie dějin Brna]. Online. 27.02.2017. Dostupné z: Facebook, https://www.facebook.com/encyklopedie.brno/photos/a.163881583635025/1388568131166358/?type=3&locale=cs_CZ. [cit. 01.05.2024].
- ¹³ Bombardování Brna. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 2014. Dostupné z: https://gis.brno.cz/-/bomby?#z=18&x=-597602.2798060586&y=-1161293.9422426114&idist=5.96&l=-muzeum_mb_hm_brno1932%7E60*zm-brno*-of-brno_akt%7E80 [cit. 01.05.2024].
- ¹⁴ PEŠKA, Marek; KOLAŘÍK, Václav a PŘIBYLOVÁ, Michaela. Letošní největší... Online. Archaia Brno. 22.01.2019. Dostupné z: https://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=zapisnicek&blog_id=890&blog_date=2019-01-22. [cit. 01.05.2024].
- ¹⁵ Velká synagoga. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 07.02.2023. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=1000. [cit. 01.05.2024].
- ¹⁶ BAUER, František. Brno. V Telči: Emil Šolc, 1892. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:097fa900-ec6b-11dd-b22d-000d606f5dc6> [cit. 01.05.2024].
- ¹⁷ VELKÁ SYNAGOGA. Online. BRNĚNSKÉ HISTORICKÉ STEZKY. 2017. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/>

objekt/6-velka-synagoga. [cit. 01.05.2024].

¹⁸ Spálená. Online. Internetová encyklopedie dějin Brna. 15.05.2019. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_ulice&load=5147. [cit. 01.05.2024].

¹⁹ BAUMAN, Zygmunt. In: *Modernita a holocaust*. 3 vyd. Karolinum, 2023, ISBN 9788024653525.

²⁰ KALÁB, Vojtěch. A2larm.cz online denník. 07.12.2021. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/12/gentrifikuji-umelci-brnensky-cejl-debata-o-jeho-promenach-by-se-mela-posunout-dal/>. [cit. 01.05.2024].

²¹ BAUMAN, Zygmunt. In: *Modernita a holocaust*. 3 vyd. Karolinum, 2023, s. 28. ISBN 9788024653525.

²² DRÁPAL, Jaroslav a DRÁPALOVÁ, Olga. *Architektonická kompozice: určeno pro posl. fak. architektury. Díl 2, Výtvarná geometrie*. Brno: VUT, 1988. s.27.

Zdroje obrázkov

Obr. 1 [The Uffizi Gallery]. In: sewallbelmont.org [online]. 3. októbra 2020 [cit. 2024-02-04] Dostupné z: <https://www.sewallbelmont.org/the-uffizi-gallery/>

Obr. 2 Projekt: ideálna pamiatková obnova liečebného domu Machnáč. In: www.archinfo.sk [online]. [cit. 2024-06-04]. 19. novembra 2020 Dostupné z: <https://www.archinfo.sk/diskusia/blog/pamiatky-historia/projekt-idealna-pamiatkova-obnova-liecebneho-domu-machnac.html>

Obr. 3 Vlastná koláž založená na: [Ján Halaša – Pri napájadle]. In: webumenia.sk [online]. [cit. 2024-02-04] Dostupné z: https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:SNG.UP-DK_760

[Obytný súbor Nová Doba]. In: www.register-architektury.sk/ [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné z: <https://www.register-architektury.sk/objekt/19-obytny-subor-nova-doba>

Obr. 6 [Eduard Milén – Brněnské továrny (Obrazy dnešního Brna)]. In: webumenia.sk [online]. [cit. 2024-02-04] Dostupné z: https://www.webumenia.sk/cs/dielo/CZE:MG.C_7876

Obr. 7 [Brünn mit den Vorstädten und der umliegenden]. Online. In: Arcgis.com. Dostupné z: https://www.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?basemapUrl=https://gis.brno.cz/ags1/rest/services/Hosted/OMI_historicke_plany_1815/MapServer&. [cit. 2024-21-03].

Obr. 8 [Plan von Brünn]. Online. In: Gis.brno.cz. Dostupné z: https://gis.brno.cz/ags1/rest/services/Hosted/OMI_historicke_plany_1909/MapServer. [cit. 2024-21-03].

Obr. 9 [Přednáška Dělnické Brno- Vlněna]. In: Mzm.cz. 2023. [online]. Dostupné z: <https://www.mzm.cz/aktuality-1/prednaska-delnicke-brno-vlnena#&gid=lightbox-group-7794&pid=0>. [cit. 2024-18-04].

Obr. 10 [Vlněna]. In: Spravnym.smerem.cz. [online]. 2017. Dostupné z: https://spravnym.smerem.cz/Temata/Vlnena/vlnena_227.jpg. [cit. 2024-05-04].

Obr. 11 [BUSINESS PARK VLNĚNA]. In: Estateandbusiness.cz. [online] 2023. Dostupné z: <https://estateandbusiness.cz/business-park-vlnena/>. [cit. 2024-2503].

Obr. 27 [Velká synagoga]. In: Brnotrails.cz. [online]. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/objekt/6-velka-synagoga>. [cit. 2024-15-03].

Obr. 28 [Velká synagoga]. In: Brnotrails.cz. [online]. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/objekt/6-velka-synagoga>. [cit. 2024-15-03].

Obr. 29 [Velká synagoga]. In: Brnotrails.cz. [online]. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/objekt/6-velka-synagoga>. [cit. 2024-15-03].

Obr. 30 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 31 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 32 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 33 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca,

vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 34 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 35 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 36 RESINGER, Lukretia. Die virtuelle Rekonstruktion der Großen Synagoge in Brünn. Diplomová práca, vedoucí Martens Bob. Viedeň: Technische Universität Wien, 2023. Dostupné taktiež z: <https://repositum.tuwien.at/bitstream/20.500.12708/142109/1/Resinger%20Lukretia%20-%202023%20-%20Die%20virtuelle%20Rekonstruktion%20der%20Grossen%20Synagoge%20in...pdf>.

Obr. 37 [Velká synagoga]. In: Brnotrails.cz. [online]. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/objekt/6-velka-synagoga>. [cit. 2024-15-03].

2024